

Poljica u srednjem vijeku

Bulić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:199938>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-01-31**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FILOZOFSKI FAKULTET

ANA BULIĆ

POLJICA U SREDNJEM VIJEKU

Diplomski rad

Pula, 2018. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

ANA BULIĆ

POLJICA U SREDNJEM VIJEKU

Diplomski rad

JMBAG: 0303033208, redoviti student

Studijski smjer: povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska srednjovjekovna povijest

Mentor: doc. dr. sc. Maurizio Levak

Pula, 2018. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Ana Bulić, kandidatkinja za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 12. listopada, 2018. godine

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Ana Bulić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Poljica u srednjem vijeku* koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 12. listopada, 2018. godine

Potpis

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	1
2. IZVORI I HISTORIOGRAFIJA.....	3
3. POVIJESNI PREGLED POLJICA	7
Poljica od prapovijesti do kasne antike	7
Poljica od dolaska Hrvata do mletačke uprave	9
4. SUMPETARSKI KARTULAR	17
Petar Crni i njegov nadgrobni natpis	19
Gradnja crkve i samostana sv. Petra	22
5. ODNOSI POLJIČANA I SPLIĆANA U SREDNJEM VIJEKU.....	28
Gospodarski i politički čimbenici koji su utjecali na splitsko-poljičke odnose.....	28
Odnosi splitske Crkve i Poljica	35
Nadbiskup Arnir	37
Prestanak sukoba između Poljičana i Splicićana, određivanje granice i potpisivanje sporazuma 1444. godine.....	39
6. POLJIČKO SREDNJOVJEKOVNO DRUŠTVO	42
Didići i ugričići	44
Pučani ili slobodni seljaci	49
Kmetovi	49
7. POLJIČKI STATUT	51
8. ZAKLJUČAK	58
9. BIBLIOGRAFIJA	59
Izvori	59
Literatura.....	60
Mrežne stranice	68
10. SAŽETAK	69

11. SUMMARY 70

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je pregled povijesti Poljica u srednjem vijeku. Prvo na što moramo odgovoriti je što su to Poljica? Gdje se nalaze? Zašto su bitna za povijest? Znam da su za mnoge Poljica nepoznanica, no za mene su nešto drugo. Poljica su moj rodni kraj, koji je obavijen zanimljivom i bogatom poviješću, a ja kao Poljičanka osjetila sam dužnost da se prihvatim te tematike. Poljica su svakako specifična po tome što i dan danas bude znatiželju ne samo povjesničara, nego i geologa, etnologa, lingvista, a i drugih u rasvjetljavanju svoje prošlosti. Posebna su po tome što su uspjela dugi niz stoljeća očuvati svoju autonomiju, zahvaljujući smještaju u izoliranom i brdovitom kraju. Očuvana je i poljička tradicija, jezik i društveni običaji, koji su svakako zanimljivi za proučavanje jer nam svjedoče o prijašnjem načinu života. Upravo ta samobitnost, unutrašnje ustrojstvo i međusobna solidarnost Poljičana doveli su do definiranja njihovih pravnih, političkih i ekonomskih odnosa sastavljanjem vlastitog zakonika, Poljičkog statuta, koji će mi poslužiti u rasvjetljavanju prošlosti Poljica. Drugi povijesni izvor bit će Sumpetarski kartular, koji je bogat historiografskim podacima koji su važni za Poljica. Osim tim dvama važnim povijesnim izvorima, koristit ću se i djelima povjesničara koji su se bavili proučavanjem poljičke prošlosti.

Rad će biti podijeljen na osam poglavlja. Prvo poglavlje odnosit će se na izvore i historiografiju o Poljicima. Zatim će se dati kratak povijesni pregled Poljica po razdobljima, od prapovijesti, antike, vremena dolaska Hrvata pa do priznavanja mletačke uprave. U tom poglavlju bit će riječi i o narodnoj predaji o postanku Poljica, zatim o mijenjanju vladara nad Poljicima, dolasku vlastele te o procesu oblikovanja Poljica kao samostalnog područja. Drugo poglavlje odnosi se na analiziranje važnosti Sumpetarskog kartulara, povijesnog izvora i njegovog značaja za Poljica. U tom poglavlju obradit će se sadržaj kartulara, zatim će se govoriti o njegovom sastavljaču Petru Crnom i njegovom nadgrobnom natpisu. Jedan dio bit će posvećen gradnji crkve i samostana što ih je Petar dao sagraditi. Sljedeće, odnosno treće poglavlje zasnivat će se na odnosima između Poljičana i Splićana tijekom srednjeg vijeka. Pokušat ću obraditi najvažnije političke, gospodarske, ekonomske, ali i crkvene nesuglasice koje su stoljećima dovodile do napetih odnosa i sukoba između

Poljičana i Splicičana pa čak i do smrti nekih poznatih osoba, kao što će biti primjer nadbiskupa Arnira. I na kraju tog poglavlja bit će riječi o sporazumu i određivanju međusobnih granica. Sljedeće poglavlje će se odnositi na poljičko srednjovjekovno društvo, odnosno od čega je to društvo bilo sastavljeno i kakva mu je uloga bila. Zadnje poglavlje posvećeno je drugom važnom povijesnom izvoru, a to je Poljički statut. U tom poglavlju bit će riječi o njegovom nastanku, broju redakcija i o važnosti njegovog sadržaja za poljičko društvo. Na samom kraju, odnosno u zadnjem poglavlju slijedit će zaključak, popis korištenih bibliografskih referenci te sažetak.

Cilj ovog rada bit će na temelju dostupne literature i izvora prikazati povijest Poljica kroz srednji vijek. Nastojat ću što realnije i objektivnije pristupiti tom zadatku, pokušavajući svoju osjećaje i privrženost rodnom kraju staviti sa strane.

2. IZVORI I HISTORIOGRAFIJA

Istraživanjem povijesti Poljica bavio se velik broj autora čija su djela objavljena u raznim časopisima, zbornicima i knjigama. Prvi koji su pisali o Poljicima bili su Pietro Franceschi, Ivan Danilo¹ i Tullio Erber. Svoj rad „La Contea di Poglizza“ objavio je Erber u časopisu *Annuario dalmatico* 1885. i 1886. godine. U prvoj knjizi opisao je povijest Poljica do pada Mletačke Republike, a u drugoj obuhvaća razdoblje od 1797. pa sve do drugog desetljeća 19. stoljeća. Bila je to prva knjiga koja je donekle prikazala povijest Poljica.² Radovima Franceschia i Erbera služili su se kasnije i drugi povjesničari, tako da njihove radove možemo gledati kao početke historiografije o Poljicima. Nisu samo povjesničari pisali o Poljicima, već i istaknuti hrvatski pjesnici, književnici poput Augusta Šenoa i Mihovila Pavlinovića, koji su jedan dio svog rada odlučili posvetiti poljičkoj prošlosti.³ Negdje početkom dvadesetog stoljeća otac poljičke historiografije, kako ga se naziva, Alfonso Pavić napisao je kronologiju poljičke povijesti, „Prinosi povijesti Poljica“, u kojoj govori o Poljicima, poljičkoj župi, upravi u Poljicima, spominje župane i velike knezove te grbove obitelji Rajčić i Dražojević.⁴

Od velike važnosti i značaja su nam i djela svećenika i ljubitelja domaće povijesti don Ivana Pivčevića, koji je podrijetlom bio iz Poljica. Godine 1907. objavio je „Pomen nekolicine Poljičana“ u splitskim novinama *Naše jedinstvo*, u kojem piše o znamenitim Poljičanima. Raspravu *O postanku Poljica* Pivčević je objavio kao zasebnu knjižicu 1907. Drugo njegovo važno djelo je monografska obrada Poljica⁵ u kojoj donosi povijesnu sintezu i analizu Poljica od osnutka pa sve do propasti. U listu Biskupije splitsko-makarske Pivčević je objavio nekoliko radova naslovljenih „Prilozi

¹ Marko Mišerda, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807. (prijepisi, regesti)*, Priko, 2003., str. 9.; Ivan Danilo, „Ustanova Kneževine Poljičke“, *Pravdonoša*, Zadar, 1851., br. 28, 30, 32, 34, 36, 37.; isti, 1852., br. 2, 5, 6, 7, 8, 15, 16, 17.; Pietro Franceschi, „La Poglizza“, *La Dalmazia*, Zadar, 1846., god. 2, br. 6, str. 43-44., br.12, str. 93-94., br. 19, str. 149-151., br. 22, str. 172-174., br. 46, str. 471-474., br. 50, str. 501-503.; isti, Zadar, 1847., god. 3, br. 3, str. 17-19., br. 9, str. 68-69., br. 15, str. 113-114., br. 22, str. 169-170.

² Tullio Erber, „La contea di Poglizza“, *Annuario dalmatico*, sv. 2, Zadar, 1885., str. 213-267.; sv. 3, Zadar, 1886., str. 1-60.; isti, *Poljička knežija*, Priko, 2010., str. 13.

³ Ante Nazor, *Splitsko-poljički odnosi u XIV. i XV. stoljeću*, Split, 2015., str. 20.; Mihovil Pavlinović, „Poljica i Poljičani“, *Pučki spisi*, Zadar, 1876., str. 56-89.; August Šenoa, „Mile Gojslavica“, *Vienac*, god. 9, br. 12, Zagreb, 1877., str. 181-182.

⁴ Alfons Pavich, „Prinosi povijesti Poljica“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, Sarajevo, 1903., str. 59-100., 241-271., 405-482.

⁵ Ivan Pivčević, „Povijest Poljica“, *Dodatak Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split, 1921., str. 3-121.

za crkvenu povijest Poljica“ u kojima piše o svecima, biskupima, svećenicima, crkvama i drugim segmentima kršćanstva u Poljicima.⁶ Stipe Kaštelan uz pomoć ostavštine Ivana Pivčevića objavljuje knjigu o nastanku, razvoju i uređenju Poljica te o Poljičkom statutu.⁷ Velik broj dokumenata koji se odnose na poljičku povijest objavljen je od 1890. do 1909. u časopisu *Bullettino di Archeologia e Storia Dalmata*. Osim u časopisu *Bullettino*, dokumenti o Poljicima objavljeni su i u radovima Lovre Katića, Vladimira Mošina, don Petra Škarice, Benedikte Zelić-Bučan i drugih.⁸

Najvažniji izvori koji nam služe za proučavanje poljičke prošlosti su *Sumpetarski kartular* i *Poljički statut*. Sumpetarski kartular je prvi put u cijelosti, međutim s dosta grešaka i bez prijevoda, objavio povjesničar i arheolog Frano Carrara.⁹ Dijelove kartulara u svojem radu donio je Daniele Farlati,¹⁰ a Ivan Kukuljević Sakcinski objavio je čitav sadržaj i podijelio ga na diplomatske dijelove te kronološki poredao u prva dva sveska svog *Diplomatičkog zbornika*.¹¹ Također i Franjo Rački u svojoj zbirci izvora donosi dijelove kartulara koji se odnose na vrijeme hrvatskih narodnih vladara.¹² U drugom i prvom svesku *Diplomatičkog zbornika kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* također su objavljeni pojedini dokumenti kartulara.¹³ Svakako trebamo spomenuti i ostale povjesničare koji su se bavili

⁶ Ivan Pivčević, „Prilozi za crkvenu povijest Poljica“, *List biskupije splitsko-makarske ujedno službeno glasilo hvarske biskupije*, Split, 1931., br. 1, str. 5-7., br. 2, str. 21-23., br. 3, str. 32-33., br. 4, str. 42-43., br. 5, str. 52-54., br. 6, str. 67-70., br. 7, str. 77-79., br. 8, str. 93-96., br. 9, str. 101-105., br. 10, str. 120-122, br. 11, str. 140-141.

⁷ Stipe Kaštelan, *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine-Republike Poljica*, Split, 1940.

⁸ Lovre Katić, „Naseljenje starohrvatske Podmorske župe“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III., No. 7., Split, 1960., str. 159-184.; Vladimir Mošin, „Najstariji rukopis Poljičkoga statuta i problem redakcije statuta“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 9-23.; Benedikta Zelić-Bučan, „Bosančica – poljičko narodno pismo“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 143-152.; A. Nazor, 2015., str. 17-19.

⁹ Frano Carrara, *Archivio capitolare di Spalato*, Split, 1844., str. 51-69.

¹⁰ Daniele Farlati, *Illyricum sacrum*, sv.1-3., Venetiis, 1751-1765.

¹¹ Ivan Kukuljević Sakcinski, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom*, sv. 1, Zagreb, 1874., dok. CCXII, str. 178., dok. CCXV, str. 179., dok. CCCXXXII, str. 189.; sv. 2, Zagreb, 1875., dok. XIII, str. 12., dok. XIX, str. 16.

¹² Franjo Rački, „Documenta historiae chroaticae periodum antiquam“, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, sv. 7, Zagreb, 1877., dok. 111, str. 127-137., dok. 112, str. 138., dok. 117, str. 144.

¹³ Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 2, Zagreb, 1904., dok. 12, str. 16-17., dok. 141, str. 143-144., dok. 204, str. 216-217.; Jakov Stipišić, Miljen Šamšalović, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 1, Zagreb, 1967., dok. 129, str. 166., dok. 136, str. 171-178., dok. 137, str. 179., dok. 142, str. 183-184.

proučavanjem sadržaja Sumpetarskog kartulara te ga koristili u svojim djelima, a to su Nada Klaić,¹⁴ Miho Barada¹⁵ i Juraj Božidar Marušić.¹⁶

Godine 1952. Viktor Novak i Petar Skok objavili su u Zagrebu knjigu *Supetarski kartular*, u kojoj donose do tada najdetaljniji povijesni, arheološki, diplomatički, kronološki i jezični pregled kartulara. Svakako je zanimljivo da je Sumpetarski kartular preveden i na engleski jezik u zborniku Ede Pivčevića *The Cartulary of the Benedictine Abbey of St Peter of Gumay (Croatia) 1080-1187.*, Bristol, 1984.

Drugi važan izvor za proučavanje povijesti Poljica je Poljički statut, koji je od velike važnosti za poznavanje poljičke svakodnevnice i društvenog ustrojstva Poljica u srednjem vijeku. Prvo izdanje statuta priredio je Matija Mesić, *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, knjiga V., Zagreb, 1859. Tri desetljeća kasnije drugo izdanje Poljičkog statuta objavio je Vatroslav Jagić u *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium*, IV., Zagreb, 1890. Jagić je upotpunio Mesićevo izdanje statuta nekim promjenama, a odnose se na prijevod i redosljed. Miroslav Pera objavio je knjigu *Poljički statut*, u kojoj donosi podatke o povijesti Poljica, poljičkom društvu, organizaciji vlasti, poljičkom pravu te izvorni tekst i prijevod statuta.¹⁷ O Poljičkom statutu, njegovoj važnosti, jeziku i sadržaju pisali su Zvonimir Junković¹⁸ i Antun Cvitanić.¹⁹ Od velike važnosti za proučavanje povijesti Poljica je i *Poljički zbornik* koji je izlazio u tri sveska 1968., 1971. i 1978., a u njemu je prikupljen velik broj radova različitih autora koji su se bavili proučavanjem prošlosti Poljica. Od 1976. počinje

¹⁴ Nada Klaić, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije II. dio (Supetarski kartular)“, *Historijski zbornik*, god. XIX-XX, Zagreb, 1966.-1967., str. 225-263.; ista, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972., str. 75-80.

¹⁵ Miho Barada, „Dinastičko pitanje u Hrvatskoj u XI. stoljeću“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. L, Split, 1932., str. 157-198.; isti, „Dvije naše vladarske isprave“, *Croatia Sacra*, br. 13-14, Zagreb, 1937., str. 1-96.

¹⁶ Juraj Božidar Marušić, „Sumpetarski kartular (transkripcija i prijevod, i ubikacija lokaliteta)“, *Poljica*, god. XVI, br. 16, Gata 1991., str. 7-67.; isti, *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika*, Književni krug, Split, 1992.

¹⁷ A. Nazor, 2015., str. 21.; Miroslav Pera, *Poljički statut*, Split, 1988.

¹⁸ Zvonimir Junković, „Bilješke uz tekst i prijevod Poljičkog statuta“; isti, „Jezik Poljičkog statuta“; *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 105-117., str. 117-133.

¹⁹ Antun Cvitanić, „O važnosti proučavanja specifičnosti poljičkog statutarnog uređenja“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 73-93.; isti, „Uloga pristava prema Poljičkom statutu“, *Poljički zbornik III.*, Split, 1978., str. 103-116.

izlaziti časopis *Poljica – list poljičkog dekanata*, a od 1991. *Morska vila*. Geografsku sliku Poljica nam donose Ivo Rubić²⁰ i Josip Roglić²¹.

Za ovaj rad važna su i djela Ante Laušića, koji se dugi niz godina bavi proučavanjem poljičke povijesti. On je 1991. godine objavio knjigu koja obuhvaća Poljica kroz srednji vijek.²² Autor odbacuje narodnu predaju o nastanku Poljica i vjerovanja je da je Poljička župa nastala tek sredinom 14. stoljeća. Tragove o Poljicima možemo naći i u djelima Nade Klaić²³, Vjekoslava Klaića²⁴ i Ferde Šišića²⁵ o povijesti Hrvata. Kako ćemo proučavati i odnose Poljičana i Splićana, kao kapitalno djelo poslužiti će nam doktorska disertacija Ante Nazora koja će nam pomoći u proučavanju političkih i gospodarskih odnosa, zatim granica između Splita i Poljica te kakav je utjecaj Crkva imala u njihovim međusobnim odnosima. Ovdje smo naveli samo manji dio radova koji će nam pomoći u rasvjetljavanju povijesti srednjovjekovnih Poljica. S obzirom na dosadašnje spoznaje o broju radova o Poljicima, možemo reći da nam to samo potvrđuje njihovu važnost u hrvatskoj povijesti.²⁶

²⁰ Ivo Rubić, „Poljica (geografska studija)“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 7-31.

²¹ Josip Roglić, „Geografski aspekt Poljica“, *Poljički zbornik III.*, Split, 1978., str. 15-26.

²² Ante Laušić, *Postanak i razvitak poljičke kneževine (do kraja XV. stoljeća)*, Split, 1991.

²³ Nada Klaić, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971.

²⁴ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata I-IV.*, Zagreb, 1974.

²⁵ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873.*, Zagreb, 1916.

²⁶ A. Nazor, 2015., str. 23.

3. POVIJESNI PREGLED POLJICA

Poljica su područje pokraj Splita koje svoju povijest baštini dugi niz stoljeća. Naziv Poljica potječe od malih polja koja su se smjestila između gora i planinskih visoravni na obroncima Mosora. U raznim povijesnim izvorima Poljica su se nazivala različito: *districtum Politii*, *commune Politii*, *la provincia di Polizza*, *Polizza*, Poljička općina, dok se u kasnijim stoljećima Poljica spominju kao Poljička župa ili Poljička republika. U povijesti, Poljica su bila administrativno područje s vlastitom samoupravom koje se uspjelo očuvati čak i onda kada je Hrvatska bila rascjepkana između različitih vladara, a danas označavaju samo jedan manji zemljopisni pojam.²⁷ Povijesno su se dijelila na Donja (ili Primorska, između Stobreča i Omiša), Srednja (ili Završka) i Gornja (Zamosorska) Poljica.²⁸

Poljica od prapovijesti do kasne antike

Najstariji arheološki nalazi koji nam dokazuju naseljenost Poljica potječu iz kamenog doba. Riječ je o spilji Pećini, koja se nalazi u Zeljovićima iznad Jesenica, a služila je najvjerojatnije kao sklonište od neprijatelja. U spilji su nađeni različiti predmeti od životinjskih kostiju, keramike i kamena. Istraživanjem je utvrđeno da su stanovnici pripadali kulturi impresso-keramike.²⁹ Tragove naseljenosti ovog kraja nalazimo i u selu Srinjine u najistočnijem dijelu Poljica, gdje su pronađeni fragmenti neolitičkog kamenog noža te neolitički čekić. U Sitnom Gornjem pronađen je brončani nalaz, ostava sa sjekirrom koja je najvjerojatnije pripadala ilirskom plemenu Delmata.³⁰ Pronađene gradine³¹ i nalazi iz antičkog doba potvrđuju da su na prostoru Poljica bili naseljeni Iliri i Rimljani. Većinom su se gradine nalazile na povišenim mjestima odakle se moglo promatrati područje i štititi od iznenadnih prodora neprijatelja. Kako bi osigurali međusobnu povezanost i sigurnost, tadašnji stanovnici

²⁷ A. Nazor, 2015., str. 42-43.; A. Laušić, 1991., str. 24.

²⁸ „Poljica“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. VIII, Zagreb, 2006.

²⁹ Bože Mimica, *Omiška krajina, Poljica, Makarsko primorje*, Rijeka, 2003., str. 20.; Ante Novaković, „Svjedočanstva najstarije prošlosti“, *Omiš i Poljica*, Zagreb, 2006., str. 34-35.

³⁰ A. Novaković, 2006., str. 29.

³¹ Gradine su prapovijesna naselja na dominantnom položaju s utvrđenjem izgrađenim od trajnoga materijala. Njihova glavna funkcija bila je stanovanje i zaštita lokalnog stanovništva od neprijatelja, kao i formiranje obrambenog sustava širega područja.

Poljica podizali su gradine na međusobnoj udaljenosti od 1 do 3 kilometra.³² Na području od Žrnovnice pa sve do ušća Cetine sačuvano je 18 gradina koje nam svjedoče o životu na tom području. Krenuvši prema istoku od zapada prva gradina je Duga gomila, koja se nalazi poviše rijeke Žrnovnice na brdu Perun, zatim imamo dvije gradine na sjevernoj strani na brdu Perunić i dvije polukružne gradine istočno od Perunića. Jednu gradinu nalazimo poviše Podstrane, istočnije od Podstrane gradinu na Glavici te gradinu iznad zaseoka Čvrčić. U selu Srinjine na uzvisini južno od Vilara nalazi se najveća gradina u Poljicima. Podno južnih strana Mosora iznad zaselaka Osić i Orebić nalazimo još dvije gradine.³³

Na području između Krke i Neretve živjela su ilirska plemena Ardijejci i Delmati. Pokušavajući osvojiti ilirsko područje, Rimljani se sukobljavaju s Delmatima i polako osvajaju njihovo područje. U to vrijeme Delmati su se učvrstili na području između Krke i Cetine te naseljavaju područje Poljica.³⁴ Prostor između dviju rijeka, jedne na zapadu i druge na istoku, Žrnovnice i Cetine, naseljavaju delmatska plemena Narestini, Onastini i Pituntini. Antički pisac Plinije Stariji u popisu naselja salonitanske zajednice spominje i tri kaštela – Onej, Naresti i Petuncij. Pleme Pituntini naseljavalo je područje današnje Podstrane, Dubrave, Srinjina i Sitnog. Onastinima je središte bilo u Borku, a naseljavali su zaselak Baučić sjeveroistočno od Omiša s obje strane Cetine, dok Narestini naseljavaju Jesenice i dolinu Tugare. Granice između ta tri plemena većinom su bile označene kamenom gomilom ili nekim drugim reljefnim pogodnostima.³⁵ Natpis o granicama između Narestina i Onastina pronađen je na lokalitetu Greben iznad groblja Sustipan u Jesenicama. Kameni nasip koji se protezao od rta Orija, u blizini Dugog Rata pa sve do crkve sv. Marka u Dućama predstavljao je granicu između Narestina i Onastina. Početak granice između Narestina i Pituntina protezao se od mora u Mutograsu pa sve do Pišćenice na brdu, gdje su se nalazile velike kamene gomile.³⁶

Svakako treba napomenuti kako su poljička polja za vrijeme Ilira služila samo za ispašu, s obzirom na to da su se bavili samo stočarstvom. Tek dolaskom Rimljana počinje intenzivnija zemljoradnja na tom području. Nakon što su pokorili ilirska

³² Radoslav Tomić, *Poljica. Prostor i spomenici* (magistarski rad), Zagreb, 1988., str. 15.

³³ A. Laušić, 1991., str. 186, 192.

³⁴ Mate Kuvačić-Ižepa, *Putovanje kroz povijest i krajolik*, Split, 2002., str. 16-17.

³⁵ B. Mimica, 2003., str. 37.; A. Novaković, 2006., str. 30.

³⁶ A. Novaković, 2006., str. 30, 36.

plemena na obali, Rimljani počinju s naseljavanjem i poljičkog kraja. Intenzivnija romanizacija ilirskog područja obuhvatila je zapadni dio Poljica, koji postaje dio salonitanskog agera, dok u manjoj mjeri obuhvaća Gornja i Srednja Poljica. Naselili su Rimljani i istočni dio Poljica, u kojem su se pomiješali s Narestinima i Onastinima. S obzirom na to da su se Srinjine našle u sastavu salonitanskog agera, naselili su Rimljani i to područje te su se pomiješali s tamošnjim Pituntinima.³⁷ Razni nalazi na području Poljica svjedoče nam o postojanju niza gospodarskih objekata. Ostaci rimskih *villa rustica* pronađeni su na lokalitetu Javor u Podstrani, zatim na Polači, u predjelu Strožanca i u Ostrvici koja se nalazi u Srednjim Poljicima. Pretpostavlja se da je kasnoantička vila u Ostrvici pripadala nekoj uglednijoj osobi, a potječe iz 5. ili 6. stoljeća. Kasnoantički ostatci arhitekture pronađeni su u crkvi sv. Petra, koja se nalazi u istočnom primorskom dijelu Poljica, na Priku.³⁸

Poljica od dolaska Hrvata do mletačke uprave

Hrvati prvotno ne naseljavaju područja uz obalu, nego planinska i pastirska područja. Svakako trebamo istaknuti kako je gospodarski razvitak novodoseljenog naroda tekao jako sporo tako da na tom području dulje vrijeme imamo rodovsko-plemensko uređenje.³⁹ Među darovnicama i ispravama hrvatskih vladara Splitskoj nadbiskupiji nalazimo podatke o naseljavanju Poljica. Prvi dokument koji svjedoči o naseljenosti tog područja potječe iz 839., a riječ je o ugovoru, odnosno miru koji je sklopljen između mletačkog dužda Petra Tradenika i hrvatskog kneza Mislava u kneževom dvoru u Svetom Martinu u Podstrani.⁴⁰ U Trpimirovoj darovnici iz 852. prvi put se spominje mjesto Tugare, čije je posjede Trpimir potvrdio splitskoj Crkvi. Osim u Tugarima, potvrdio je splitskoj Crkvi posjede u Lažanima i darovao joj crkvu sv. Jurja na Putalju sa svim njezinim posjedima.⁴¹ U povelji kralja Zvonimira iz 1078. spominju se Tugare, Srinjine, Osić i Gata. Kralj Koloman u darovnici splitskom

³⁷ M. Kuvačić-Ižepa, 2002., str. 17.; R. Tomić, 1988., str. 22, 24.; B. Mimica, 2003., str. 52.

³⁸ B. Mimica, 2003., str. 52.; A. Novaković, 2006., str. 38, 42.

³⁹ M. Kuvačić-Ižepa, 2002., str. 17-18.

⁴⁰ *Documenta historiae*, dok. 174., str. 335-336.

⁴¹ *Codex diplomaticus I*, dok. 3., str. 3-6.

nadbiskupu Kresenciju iz 1103. potvrđuje mu prava na mjesta Srinjine, Gata, Tugare sa sluškinjama, slugama i njihovim potomcima.⁴²

Povijest Poljica, odnosno njihov nastanak objašnjava se narodnom predajom. Prema njoj, tri brata, sinovi hrvatskog kralja Miroslava, pobjegli su iz Bosne u Poljica, u današnju Ostrvicu, blizu izvora Pokornik. Nakon stanovita vremena svaki od njih pođe na svoju stranu. Tješimir zaposjedne zemlje od brda Graca, usred Poljica, do Cetine kod Zadvarja, Krešimir od Graca do rijeke Žrnovnice, nastanivši se u Dubrovi, a Elem⁴³ pođe u Gornja Poljica i tu ostane.⁴⁴ Zajedništvom i slogom, oni su od 11. do 13. stoljeća izdvojili poljički prostor iz Primorske župe (sa sjedištem u Klisu) i osnovali unutar hrvatske države novu Poljičku župu s vlastitim organima vlasti. Sebe su nazvali didićima, a ostale pripadnike nove župe slobodnim pučanima i kmetićima. Kasnije, negdje sredinom 14. stoljeća, ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. u Poljica šalje dva plemića, Jurja Dražojevića i Jurja Rajčića, od kojih kasnije potječu nova vlastela, ugričići. Zajedno su didići i ugričići dijelili vlast sve do 16. stoljeća, a otada ugričići neprekidno obnašaju kneževsku čast.⁴⁵ Neki povjesničari narodnu predaju smatraju izmišljenom i bajkom, dok drugi prihvaćaju jedan dio i to onaj koji se odnosi na ubojstvo kralja Miroslava, koji je doista postojao.⁴⁶ Naime, negdje oko 949. godine, nakon što umire Krešimir I., nasljeđuje ga sin Miroslav. U isto vrijeme jača uloga i utjecaj bana Pribine. Borba za vlast između bana Pribine i Mihajla Krešimira II. i s druge strane kralja Miroslava dovela je do sukoba čije su se posljedice osjećale do kraja 10. stoljeća. Hrvatska je u tim sukobima izgubila otoke Hvar, Vis i Brač u korist Neretvanske Kneževine, a ostali dalmatinski otoci i gradovi su se opet vratili pod vlast Bizantskog Carstva.⁴⁷

⁴² *Codex diplomaticus* I, dok. 125., str. 160-161; *Codex diplomaticus* II, dok. 7., str. 10-11.

⁴³ Postoje pretpostavke da ime trećeg sina kralja Miroslava potječe od imena Elene, nevjeste kralja Miroslava. Elena, odnosno Jelena koja je bila iz roda Madijevaca iz Zadra, bila je žena Mihajla Krešimira i majka kralja Stjepana Držislava. Vidi: Rafo Ferri, „Prilog ispitivanju porijekla osnivača Poljičke republike“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 37.

⁴⁴ Mate Marčinko, „Prinosi povijesti slobodne občine Kneževine Poljica“, *Poljica, godišnjak Poljičkog dekanata*, broj 32., Dugi Rat, 2001., str. 11.; Ivan Pivčević, *Sabrani radovi o Poljicima*, Priko, 2008., str. 38.; Alfons Pavić, *Prinosi povijesti Poljica* (pretisak), Priko, 2003., str. 1.; Ivan Pivčević, „O postanku Poljica“, *Preštampano iz Programa spljetske gimnazije za škol. god. 1906-1907.*, Spljet, 1907., str. 5.

⁴⁵ A. Laušić, 1991., str. 27-26.; A. Nazor, 2015., str. 44.

⁴⁶ Tomislav Heres, „Poljički knez Žarko Dražoević u povijesti i književnosti“, *Poljica, list Poljičkog dekanata*, broj 9., Gata, 1984., str. 31.; M. Kuvačić, 2011., str. 44.

⁴⁷ A. Laušić, 1991., 31-33.; F. Šišić, 1916., str. 51.

Prema narodnoj predaji, Poljica su se organizirala u župu oko 1015. No, na temelju povijesnih izvora ne možemo govoriti o postojanju Poljica za vrijeme narodnih vladara prije 1070. godine. Iz te godine potječe isprava kralja Petra Krešimira IV. u kojoj se spominju *Dalizo Poliscico* i *Budicio postelnico*. Neki hrvatski povjesničari smatraju kako je Dalić bio poljički župan i da su Poljica za vrijeme narodnih vladara bila samostalna župa. Stjepan Gunjača smatra kako je Dalić bio poljički, kliški ili primorski župan, jer se spominje u prvom dijelu, zajedno s drugim županima kao svjedocima, dok Budića smatra posteljnikom, što je označavalo čast na dvoru.⁴⁸ Ferdo Šišić smatra kako Poljička župa kao samostalna tada nije postojala, jer je za njega posteljnik označavao dvorskog časnika.⁴⁹ Spominjanje pojmova *poliscico* i *postelnico* nalazimo i u drugim dokumentima, kojima možemo potvrditi da je Budić bio posteljnik, dok za Dalića da je bio poljički, primorski župan, nemamo čvrste dokaze.⁵⁰

Nakon što je umro kralj Zvonimir uslijedilo je razdoblje popraćeno raznim sukobima, koje je na kraju dovelo do gubitka hrvatske samostalnosti. Sporazumom, potpisanim navodno 1102. između ugarskog kralja Kolomana i predstavnika dvanaest hrvatskih plemena, određeno je da će kralj štiti Hrvatsko Kraljevstvo, a hrvatska plemena i dalje živjeti prema dotadašnjim običajima. Iako je historiografija dokazala kako je *Pacta conventa* krivotvorina, ipak je nekakav sporazum između Kolomana i hrvatskog plemstva nastao u doba dolaska Arpadovića. Novi gospodari i nositelji feudalizma bili su ugarski kraljevi, prema kojima Poljičani nisu bili prijateljski otvoreni.⁵¹ Zbog svog izuzetno važnog položaja Poljica su često bila na meti ne samo Splitske nadbiskupije i komune, koje su pokušavale lažnim ili vjerodostojnim poveljama hrvatsko-ugarskih kraljeva proširiti svoj teritorij i na prostor Poljica, već i na meti Neretvana, Kačića i velikaša iz zaleđa, što je dovodilo i do sukoba. U jednom od njih, koji se dogodio 4. kolovoza 1180., život je izgubio splitski nadbiskup Arnir, koji je došao po posjede svoje crkve u Poljica. No, Poljičani, predvođeni omiškim knezom

⁴⁸ Stjepan Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. 1, Zagreb, 1973., str. 400.

⁴⁹ F. Šišić, 1916., str. 69. Vidi bilješku 2.

⁵⁰ A. Nazor, 2015., str. 45-46.; A. Laušić, 1991., str. 48-49.

⁵¹ Neven Budak, Tomislav Raukar, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb, 2006., str. 145, 172.; Mate Kuvačić, „Split i Poljica – odnosi kroz povijest“, *Kulturna baština*, Vol., No. 37, Split, 2011., str. 9.; Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 1., Zagreb, 1974., str. 151.

Nikolom Kačićem koji je imao velik broj posjeda u Poljicima, nasrnuli su na nadbiskupa i kamenovali ga.⁵²

Odnosi prema novim vladarima nisu se mijenjali ni za vrijeme vladavine Bele IV., već su Poljičani odlučili iskoristiti poteškoće koje je kralj imao za vrijeme provale Tatara. Naime, nakon smrti Andrije II. pokušao je Bela IV. vratiti ugled kraljevstva, no u tom pokušaju ga je spriječila provala Tatara. Godine 1241. tatarski vojnici su provalili u Ugarsku i porazili ugarsku vojsku na rijeci Šaju, a Bela IV. se spasio pobjegavši prvo u Austriju, zatim u Zagreb, odakle je u proljeće 1242. pobjegao u Klis, a onda u Trogir. Pratili su Tatari Belu tijekom njegovog bijega, što je rezultiralo nizom sukoba oko Klisa i Šibenika s hrvatskim velikašima i neuspjelim opsadama Splita i Trogira. Smrt kana Ogotaja potaknula je Tatare da se vrate u svoju domovinu.⁵³

Nakon odlaska Tatara, Bela IV. u znak zahvalnosti Trogiranima izdaje 18. ožujka 1242. povelju kojom potvrđuje njihove dotadašnje ovlasti i pravo na selo Ostrog. No, Splitsani su, smatrajući da im je tom poveljom oduzeto pravo na Ostrog, napali Trogir i obratili se bosanskom banu Mateju Ninoslavu za pomoć. Osim Mateja Ninoslava, na strani Splitsana našli su se Kačići, Poljičani i humski knez Andrija, dok su na stranu Trogira stali knezovi Nelipčiči i Šubići.⁵⁴ Sukob koji je trajao između Splita i Trogira nagnao je Belu IV. da pošalje bana Dioniza da kazni Splitsane, Poljičane i ostale njihove saveznike kako bi se spasio kraljevski ugled. Uspio je Dioniz prisiliti Splitsane na predaju 12. srpnja 1244. Mir od 19. srpnja, kojim su Splitsani vratili Trogiru sporne posjede, potvrdio je sam kralj Bela IV. 14. listopada 1244. No, mirom nisu riješene sve nesuglasice sudionika, jer se humski knez Andrija, Poljičani i bosanski ban Ninoslav i dalje ne žele pokoriti kralju.⁵⁵

Nakon što je hrvatskim banom 1248. godine postao Stjepan, slijedi mirnije razdoblje u Hrvatskoj i Dalmaciji. Osim što je više puta bio knez Trogirana i Splitsana, uspio je pomiriti Kačiće i Poljičane, o čemu svjedoči isprava iz 1251. Pretpostavlja se da se pomirenje dogodilo prije dolaska Bele IV. u Dalmaciju. Iako postoji djelomična sumnja u vjerodostojnost isprave, ona je ipak donekle dokaz o sudjelovanju Poljičana

⁵² M. Kuvačić-Ižepa, 2002., str. 21.; R. Tomić, 1988., str. 38.; S. Kaštelan, 1940., str. 28.

⁵³ Ivan Pivčević, *Povijest Poljica*, Split, 1996., str. 5.; N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 175.; A. Laušić, 1991., str. 87.

⁵⁴ I. Pivčević, 1996., str. 5-6.

⁵⁵ Isto, str. 6.

i Kačića u sukobima 1244., što je kasnije dovelo do gubljenja dominacije Kačića nad Poljičanima, ali i gubljenja kneževske časti, koju su preuzeli novi gospodari knezovi Šubići. Osim što su u svom vlasništvu imali područje oko rijeke Krke sa središtem u Bribiru, oni su zavladao i dalmatinskim gradovima u zaleđu početkom 13. stoljeća, gdje počinju obnašati kneževsku čast.⁵⁶ Za vrijeme vladavine Pavla I. Šubića uspjeli su doći do vrhunca svoje moći. U to vrijeme svi gradovi od Velebita do Omiša su pod njihovom vlašću, osim Zadra.⁵⁷

Nakon što su Mlečani uspjeli zagospodariti Omišem, Poljičani nisu željeli doživjeti istu sudbinu te su se odlučili staviti pod zaštitu knezova Šubića, koji su u to vrijeme obnašali kneževsku čast u Poljicima. S obzirom na to da su bili pod njihovom zaštitom, pomagali su Poljičani Šubićima u borbi protiv njihovih neprijatelja Mlečana. Nakon što su Trogir i Šibenik pali u ruke Mlečana, odlučio je Mladen II. uz pomoć brata Jurja II., koji je bio gospodar Omiša i splitski knez, Poljica te gradova Bribira, Ostrovice, Skradina i Omiša vratiti te gradove u sastav Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Krenuo je prvo Mladen II. na osvajanje Šibenika, a zatim i na Trogir, ali bezuspješno. Odlučujuća bitka dogodila se kod Bliske 1322. nakon što je Karlo Anžvinac, da bi uspostavio svoju vlast u Hrvatskoj, odlučio uputiti vojsku pod zapovjedništvom slavonskog bana Ivana Babonića protiv Mladena II. U toj bitci poraženi su Mladen II. i njegov brat Juraj II. te je tim porazom narušena moć i utjecaj koju su knezovi Bribirski imali. Nakon bitke održan je sabor u Kninu, na kojem je kralj zarobio Mladena II. i odveo ga sa sobom u Ugarsku, gdje je proveo 20 godina te na kraju umro.⁵⁸

Dvije godine kasnije u bitki blizu Knina Mladenov brat Juraj II. s Poljičanima, Vlasima i bosanskim banom Stjepanom Kotromanićem bio je poražen od vojvode Nelipčića. Pokušao je Juraj ponovno ojačati svoju vlast, no to mu nije uspjelo. Unatoč neuspjesima Šubića, Poljičani su i dalje bili uz njih. Nakon što je uspio slomiti moć Šubića, sljedeći cilj Karla Anžvinca bio je ovladati područjem koje se nalazilo južno od Gvozda. Istovremeno Mlečani su uspjeli proširiti svoju vlast i na Dalmaciju, što je dovelo do ponovnih sukoba između Poljičana, koji i dalje priznaju vlast Šubića, i

⁵⁶ A. Laušić, 1991., str. 89.; N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 178.

⁵⁷ Damir Karbić, „Odnosi gradskoga plemstva i bibrirskih knezova Šubića: Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna“, *Povijesni prilozi*, Vol. 35., No. 35., Zagreb, 2008., str. 45.

⁵⁸ A. Laušić, 1991., str. 90-91.; N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 187.; I. Pivčević, 1996., str. 7-8.; F. Šišić, 1916., str. 112.

Splićana, koji su počeli priznavati mletačku vlast. Uspio je Karlo proširiti granice svoga kraljevstva i proveo niz reformi kojima je cilj bio ojačati kraljevsku vlast. Karlove reforme kasnije će provoditi i njegov sin Ludovik I. Anžuvinač.⁵⁹

Nakon što je naslijedio oca, Ludovik I. vodio je niz ratova kojima je želio vratiti sve posjede koje su izgubili, a nekada su pripadali Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu. Zahvaljujući nižem plemstvu, koje je reformom iz 1351. izjednačeno sa svim plemstvom u kraljevstvu, uspio je učvrstiti svoju vlast južno od Gvozda. Želio je Ludovik I. pod svoju vlast i Napuljsko Kraljevstvo, međutim prije toga morao je osvojiti Dalmaciju koja je tada bila pod mletačkom vlašću i svladati hrvatske velikaše.⁶⁰ Uspio je 1358. osvojiti Dalmaciju. Mirom koji je sklopljen u Zadru 18. veljače 1358. pod svoju vlast vratio je cijelu Dalmaciju, a Mlečani su se odrekli svojih posjeda od Kvarnera do Drača. Također, mletački dužd odrekao se titule duksa Dalmacije i Hrvatske. Osvajanjem Dalmacije, i Poljica su pala pod vlast Ludovika. Na područja koja su se nalazila južno od Drave Ludovik I. je za banove postavljao ugarske plemiće. Tako je nakon Zadarskog mira iz banske Hrvatske u Poljica poslao dva plemića, Jurja Rajčića i Jurja Dražojevića, da umjesto njega upravljaju Poljicima.⁶¹ Od ta dva plemića, uz didiće koji su već tada bili u Poljicima, kasnije će nastati poljička vlastela, ugričići, za koje možemo reći da su jednim dijelom ubrzali formiranje samostalne Poljičke kneževine.⁶²

Ludovik I., koji nije imao muškog potomstva, naslijedila je maloljetna kći Marija. No, nisu svi bili zadovoljni vladavinom Marije i njezina supruga Žigmunda Luksemburškoga, tako da se plemstvo odlučilo pobuniti protiv njih. Takva situacija ugrozila je stabilnost ne samo Hrvatske, već i Poljica, što je dovelo do čestog izmjenjivanja vlasti nad Poljicima. Poljičani su priznali vlast Žigmunda, sve dok bosanski kralj Tvrtko I. nije iskoristio situaciju i zavladao 1387. Klisom, a zatim i Poljicima. Poslije Tvrtka, Poljica su bila pod vlašću njegovog bratića Stjepana Dabiše i nezakonitog Tvrtkovog sina Stjepana Ostoje. Nakon što nije uspio zadržati hrvatske zemlje na okupu zbog čestih sukoba, moć kralja Žigmunda je znatno oslabila. Udarac tako oslabljenom Žigmundu zadao je sultan Bajazid I. kada je porazio njegovu vojsku 1396. u bitci kod Nikopolja. Taj poraz značio je ojačanje Žigmundove protivničke

⁵⁹ A. Laušić, 1991., str. 91.; A. Nazor, 2015., str. 30.; N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 189.

⁶⁰ N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 191.; I. Pivčević, 1996., str. 9.

⁶¹ Isto, str. 194.; M. Kuvačić, 2011., str. 13.; A. Pavić, 2003., str. 4.

⁶² Radoslav Tomić, „Poljica i omiška okolica“, *Omiš i Poljica*, Zagreb, 2006., str. 116.

stranke i proglašenje Ladislava Napuljskog ugarsko-hrvatskim kraljem 5. kolovoza 1403. u Zadru, koji je za svog namjesnika u Hrvatskoj, Dalmaciji i Bosni te splitskog hercega postavio Hrvoja Vukčića Hrvatinića, u čijem su se posjedu našla Poljica. Nedugo nakon što je proglašen kraljem, Ladislav potvrđuje Splitsanima povelje koje su im izdali bosanski kraljevi Tvrtko I. i Stjepan Ostoja. Tim poveljama Splitsani su dobili poljičko primorje od rijeke Žrnovnice do Cetine.⁶³ No, poljičko primorje je 1397. Žigmund pripojio Omišu. Godine 1408. braći Jurju i Vuku Radivojeviću poljičko primorje je dao kralj Ostoja zbog pomoći koju su mu pružili prilikom ponovnog povratka na bosansko prijestolje.⁶⁴

Nakon što se povukao iz borbe za prijestolje, Ladislav Napuljski prodao je Mlečanima 1409. Zadar, Novigrad, Pag i Vranu za 100 000 dukata. Tom prodajom Mlečani su bili bliže ostvarenju svoga cilja da zavladaju cijelom Dalmacijom, što im je na kraju i uspjelo. No, jedino što nisu uspjeli je uspostaviti vlast u Dubrovniku, koji je uspio očuvati svoju samostalnost do dolaska Napoleona. Split je već 28. lipnja 1420. priznao mletačku vlast, dok se Poljičani i dalje protive mletačkoj upravi. U to vrijeme Žigmund vodi ratove kako bi uspio obraniti državu, međutim, našao se u novčanim problemima, stoga mu je u pomoć priskočio Nikola Frankopan. U zamjenu za pruženu pomoć kralj je Nikoli dao određene gradove, župe Luku i Poljica te ga je u travnju ili svibnju 1426. proglasio i hrvatsko-dalmatinskim banom. Poljica su ostala u posjedu Nikole Frankopana sve do njegove smrti 1432., a nakon toga ih je kralj Žigmund ponovo potvrdio njegovim sinovima, kao i bansku čast.⁶⁵

Nikolin sin Ivan Frankopan, koji je bio oženjen za kćer Ivaniša Nelipčića, da bi sačuvao dobivene posjede morao je ratovati sa slavonskim banom Matkom Talovcem. Uspio je Talovac u proljeće 1436. osvojiti Sinj, međutim, u vrlo kratkom vremenu ponovno je taj grad došao u vlast Ivana Frankopana. Nakon Ivanove smrti, njegova udovica popustila je pred Talovcima i Poljica su još jednom dobila novog gospodara, u čijoj će vlasti ostati sve do 1440. godine. Nakon toga Poljica su potpala pod vlast Stjepana Vukčića, koji je osim Poljica dobio Neretvu i Omiš. Slijedilo je vrijeme u kojem su Talovci pokušavali vratiti posjede koje je držao Vukčić. U taj sukob upleli su se i Mlečani koji su stekli obalu od Splita do Neretve pa tako i poljičko

⁶³ N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 200-202.; A. Nazor, 2015., str. 30-31.; I. Pivčević, 1996., str. 13-14.

⁶⁴ A. Laušić, 1991., str. 100.

⁶⁵ Isto, str. 102.; A. Nazor, 2015., str. 31.; I. Pivčević, 1996., str. 21.; N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 275.

primorje od Žrnovnice do Cetine te na kraju i Omiš, koji se predao 17. siječnja 1444.⁶⁶ Nakon što su Mlečani osvojili Omiš došlo je do stvaranja dviju stranki u Poljicima. Jedna stranka na čelu s Matejom Dražojevićem bila je za priznavanje mletačke vlasti, dok je druga, kojoj je vođa bio Mihovil Novčić, bila protiv priznavanja mletačke vlasti. Prevagnula je Dražojevićeva stranka, tako da je 29. siječnja sklopljen ugovor između poljičkih predstavnika Radoša Petrovića i Ivana Grgurića te splitskog kneza Krste Marcella o priznavanju mletačke vlasti. Taj ugovor potvrdio je i dužd Franjo Fosdari 3. ožujka 1444. godine.⁶⁷ Potpisanim ugovorom jamči se Poljicima unutarnja samouprava i prava koja su dotad imali. Na prostoru između Krke i Neretve i od mora do Livna ratuju o svom trošku, a sve izvan tih granica na teret Mlečana. Također, određeno je da moraju birati kneza iz redova splitskih plemića.⁶⁸

Ugovor je pridonio poboljšanju odnosa između Splita i Poljica, ali i udruženju u borbi protiv novih neprijatelja Osmanlija, koji su se počeli pojavljivati u drugoj polovici petnaestoga stoljeća. Nakon što su opustošili velik dio unutrašnjosti Hrvatskog Kraljevstva, Osmanlije su sve bliže Splitu, Zadru, Šibeniku, ali i Poljicima. Za vrijeme mletačko-turskih ratova Osmanlije prodiru na prostor Poljica. Krajem 1499. bosanski paša uspio je osvojiti Makarsku i Krajinu, ali ne i Omiš. Već 1500. Osmanlije su uspjele prijeći Cetinu i zarobiti 150 ljudi u Poljicima. Otpor protiv novih osvajača trajao je dugo, ali su ipak na kraju Poljica pala u ruke Osmanlija 1514. godine.⁶⁹

⁶⁶ A. Laušić, 1991., str. 105-106.; A. Nazor, 2015., str. 31.

⁶⁷ Isto, str. 106.; I. Pivčević, 2008., str. 328.; Miroslav Vulić, „Herceg Stipan“, *Poljica, list Poljičkog dekanata*, broj 9., Gata, 1984., str. 45.

⁶⁸ A. Laušić, 1991., str. 106-107.

⁶⁹ M. Kuvačić, 2011., str. 15-16.; A. Laušić, 1991., str. 110.

4. SUMPETARSKI KARTULAR

Sumpetarski kartular⁷⁰ je naziv za knjigu benediktinskog samostana sv. Petra u Selu koji je osnovao Petar Crni sa svojom ženom Anom. Sastavljen je početkom 12. stoljeća i donosi dokumente koji se odnose na različite pravne situacije. Uglavnom je riječ o darovnicama, kupoprodajnim dokumentima za posjede koje je stekao Petar Crni da bi ih zatim darovao samostanu i crkvi. No, osim samog Petra, samostan i crkvu su darovali i drugi, a važno je napomenuti da su u kartularu zabilježeni i sporovi koje je samostan vodio sa samostanom sv. Mojsija u Zadru.⁷¹ Zanimljivo je kako je prvi spomen etnika Poljičanin zabilježen upravo u Sumpetarskom kartularu 1080. godine.⁷² Stjepan Gunjača je, analizirajući rukopis na marginama kartulara i kolofon, došao do zaključka kako je naziv *Jura sancti Petri de Gomag*, koji su kasnije povjesničari preuzeli kao naslov kartulara, zapisao Ivan Lučić na zadnjoj stranici misleći na vlasništvo crkve i samostana, a ne na naziv samog kartulara.⁷³

Kartular započinje fundacijskom ispravom, odnosno ispravom o posvećenju crkve 11. listopada 1080. godine. U toj ispravi se navodi sva imovina koju je Petar Crni stekao i darovao crkvi. Dodatna vrijednost kartulara je to što se uspio sačuvati u originalu, a sastoji se od dva kvaterniona čvrstog pergamenta koja su danas rastavljena. Veličina kartulara je 26,7 x 17,6 cm. Prvi dio u potpunosti je očuvan, dok je u drugom dijelu istrgnut jedan list. Analizom je utvrđeno kako je najveći dio, prvih 25 stranica, fol. 1ro do fol. 13ro, napisan minuskulom, kaligrafskom karolinom i da su taj dio napisala dvojica pisara. Drugi dio kartulara, od fol. 13ro do fol. 15vo, pisan je goticom, dok su margine pisane humanistikom. Dva zapisa koja se odnose na 12., 13. i 14. stoljeće pisana su beneventanom.⁷⁴

Paleografskom analizom utvrđeno je da prvom pisaru pripada tekst od fol. 1ro do prvih sedam redova fol. 10vo, a onaj od osmog reda fol. 10vo do prva tri reda fol. 13ro pripada drugom pisaru. Osim toga, daljnjom analizom utvrđene su različitosti

⁷⁰ Riječ kartular dolazi od latinske riječi *charta* što znači isprava, odnosno to je zbirka prijepisa dokumenata, ugovora, isprava crkve ili samostana koje oni posjeduju; B. Mimica, 2003., str. 124.; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30686>, pristupljeno 23. 3. 2018.

⁷¹ Viktor Novak, Petar Skok, *Supetarski kartular*, Zagreb, 1952., str. 54, 145.; Željko Radić, „Pisani spomenici omiško-poljičkog kraja“, *Omiš i Poljica*, Zagreb, 2006., str. 202.

⁷² M. Kuvačić, 2011., str. 8.

⁷³ Stjepan Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. 3, 1975., Zagreb, str. 30.

⁷⁴ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 33, 119, 121.; S. Gunjača, 1975., str. 22.

tijekom pisanja, odnosno u veličini slova. Slova prvog pisara su sitnija, lakša, nježnija, što je vjerojatno utjecaj skriptorija u kojem se obrazovao, a i mogućnost čitanja beneventanskih rukopisa kojih je bilo i u samom samostanu, dok kod drugog pisara imamo teža, veća i oblija slova. I kod trećeg pisara, koji je unio ispravke u desetak redova, a pisane su karolino-goticom, vidljiva je oštrina slova. Vjerojatno su ispravci napravljeni u drugoj polovici 12. ili početkom 13. stoljeća, kada je došlo do prijelaza iz karoline u goticu.⁷⁵ Sastavljači isprava Sumpetarskog kartulara bili su đakon Dobre Ditov, koji je bio blizak s Petrom Crnim, zatim Izak, opat splitskog samostana Sustipan, notari Gvalterije i Sabacije te Dobronja. Tekst je neprekinuto pisan, a isprave su međusobno odvojene križićem.⁷⁶ Osim gospodarskih odnosa na prijelazu iz ranog u razvijeni srednji vijek, u kartularu su zabilježeni i dokumenti koji su nastali za vrijeme vladavine kralja Zvonimira, a dokaz su Zvonimirove vladavine dalmatinskim gradovima. Također, kartular nam donosi dosta podataka o Poljicima za koje nemamo drugih diplomatskih izvora, a spominje i velikodostojnike Rusina, Jakova i kralja Slavca, o kojima ćemo nešto više reći u daljnjem tekstu.⁷⁷

Kartular nam pruža podatke i o *servima* koje je Petar Crni kupio za samostan. Treba napomenuti kako njihov naziv nije u antičkom značenju, nego da su to bili nekada slobodni seljaci koji su prelazili u status *serva* zbog različitih razloga. Neki su u ropstvu završili zbog dugova, dok su se drugi zbog nemogućnosti osiguravanja egzistencije za sebe i svoju djecu dobrovoljno predavali u ropstvo drugim osobama ili ustanovama pa tako i crkvi ili samostanu. S obzirom na to da je samostan imao vlastitu biblioteku, kartular nam donosi podatke i o četrdesetak knjiga većinom liturgijskog i crkvenog sadržaja, što je od velikog značaja za hrvatsku srednjovjekovnu povijest.⁷⁸

Što se tiče same kronologije sastavljanja kartulara, vidljivo je kako upisi u nj nisu kronološki uneseni.⁷⁹ Prema nekim mišljenjima pretpostavlja se da je prvih 70 ili prvih 96 upisa upisano odjednom kada je došlo do potrebe da samostan dokaže vlasništvo nad određenim posjedima negdje početkom 12. stoljeća. Jedan manji dio upisan je tijekom 12. stoljeća, međutim nema nikakvog značaja za samostan sv.

⁷⁵ V. Novak, P. Skok, 1952., 122, 125, 128-129.

⁷⁶ Isto, str. 18, 137, 140.; J. B. Marušić, 1992., str. 15.; B. Mimica, 2003., str. 124.

⁷⁷ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 44, 50, 145.; B. Mimica, 2003., str. 124.

⁷⁸ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 52, 78, 81.; Više o *servima* u kartularu pogledaj: Ivan Ostojčić, „Dei servi u kartularu Sv. Petra u Selu“, *Historijski zbornik*, god. XVII., Zagreb, 1964., str. 431-436.

⁷⁹ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 189.; A. Laušić, 1991., str. 55.

Petra. Pisar je pokušao donekle po nekom sustavu unositi i grupirati upise, tako da ih je unosio prema predmetima i zapisivao sve što je uspio naći o tome. U slučaju da su se obavljali neki sporovi vezani za predmet, presude ili darivanja pisar je to dodatno upisivao.⁸⁰ Na posljednjem listu kartular nam donosi podatke o sedam banova na području Hrvatske koji su birali hrvatskog kralja.⁸¹

Petar Crni i njegov nadgrobni natpis

Petar Crni bio je osnivač crkve i samostana sv. Petra u Selu. Podatke o njegovom životu i podrijetlu donose nam Sumpetarski kartular i njegov epitaf. O Petrovom podrijetlu izneseni su razni stavovi, neki smatraju da je bio Hrvat, drugi da mu je obitelj romanskog podrijetla zbog očevog prezimena Gumay, a ima i onih koji tvrde da mu je majka bila podrijetlom po muškoj lozi iz Poljica. Upravo zahvaljujući kartularu sigurno znamo da mu je jedan od djedova imao hrvatski oblik imena Mihača i da bližnji Petrovi rođaci nose hrvatska imena, Vukoje i Vraškana.⁸² O Petru još zahvaljujući kartularu znamo da je bio oženjen Anom, koja je bila kći Maja Fave i da je imao sina Grgura kojeg je kasnije postavio za prvog opata svog samostana. Epitaf koji je bio uklesan u Petrov sarkofag, a izvor je podataka o Petru, od 1912. čuva se u Arheološkom muzeju u Splitu. Upravo iz analize tog epitafa V. Novak vidi Petra kao obrazovanog velikaša, koji je vjerojatno jedan dio života proveo u Italiji gdje se obrazovao.⁸³

Epitaf koji je prvo bio dio sarkofaga, a kasnije je upotrijebljen kao oltarna menza, iznimno je važan primjer takve vrste spomenika. Tekst epitafa sastoji se od dva pentametra i osam heksametara. Jedan je dio pisan za vrijeme Petrova života, a drugi nakon njegove smrti. Za razliku od vještih majstora koji su izrađivali natpise na grobovima nadbiskupa ili natpise na crkvama, u Petrovu natpisu je vidljiva nedosljednost u pisanju slova, što je znak da ga je izradio majstor koji nije bio toliko

⁸⁰ S. Gunjača, 1975., str. 48, 50.; Benedikta Zelić-Bučan, „Politička pripadnost Poljica u ranom srednjem vijeku prema Supetarskom kartularu“, *Poljica, list Poljičkog dekanata*, broj 8., Gata, 1983., str. 47.

⁸¹ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 133.; Držislav Švob, „Pripis Supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova“, *Historijski zbornik*, god. IX, Zagreb, 1956., str. 108.

⁸² Benedikta Zelić-Bučan, „Povijesni osvrt na Kartular sv. Petra u Selu“, *Crkva u svijetu*, Vol. 20, No. 1, Split, 1985., str. 87.; V. Novak, P. Skok, 1952., str. 47.

⁸³ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 28, 47.; B. Mimica, 2003., str. 126.

vješt. Uočljiva je različita veličina slova te miješanje pisama, majuskule i minuskule. Vidljiva je i nedosljednost u pisanju teksta, tj. tekst koji se nalazi na lijevoj strani i tekst koji se nalazi na desnoj strani ne počinju u istoj visini, već se prvi red na desnoj strani nalazi u visini drugog reda lijeve strane.⁸⁴ Također je vidljivo kako prva četiri reda natpisa potječu iz vremena dok je Petar bio živ, zbog pisanja u prvom licu, što je dokaz kako ih je on sam napisao, dok je ostatak napisao đakon Dobre poslije njegove smrti. Samo čitanje epitafa otežano je zbog toga što riječi nisu odijeljene, što je dovelo do različitog čitanja i shvaćanja sadržaja epitafa. Najveća pozornost povjesničara bila je usmjerena na čitanje trećeg reda teksta koji glasi: ETDVMVIGVITERRORINORBEFVI.⁸⁵ Jedni natpis čitaju *Et dum viguit error, in orbe fui*, što bi značilo „Dok je cvala zabluda, bio sam u svijetu“, dok drugi čitaju *Et dum vigui, terror in orbe fui*, odnosno „Dok sam bio u snazi, bio sam strah i trepet na svijetu“.⁸⁶

S obzirom na to da je pitanje čitanja trećeg stiha u epitafu izazvalo zainteresiranost povjesničara, o toj problematici u hrvatskoj povijesti svoje tumačenje iznijeli su brojni autori. Frane Bulić i Petar Skok prihvaćaju prvo čitanje epitafa te su analizirajući Petrov nadgrobni natpis zaključili kako se riječ *error* odnosi na Berengarov pokret protiv dogme o transsupstancijaciji. Također smatraju da se *error* mogao odnositi i na stanje u državi koje je nastalo nakon Zvonimirove smrti.⁸⁷

Prvom čitanju je priklonjen i Viktor Novak, no on iznosi drukčije tumačenje. Za njega se riječ *error* u tekstu odnosi na glagoljicu, tj. kako je Petar bio antiglagoljaškog stava te je upravo zbog toga odlučio izgraditi samostan s ciljem borbe protiv glagoljizma, iako u samom kartularu nemamo nikakvih podataka koji bi potvrdili Novakovu teoriju značenja *errora*. Novak dalje tvrdi da je Petar odlučio podignuti zidine oko crkve i samostana kako bi se zaštitio od neprijatelja u blizini.⁸⁸ No, trebamo istaknuti kako su svi samostani, bilo da se nalaze u gradu ili izvan grada, bili okruženi visokim zidovima već u devetom stoljeću. U gradovima su se zidine podizale s ciljem da se redovnici odvoje od običnog puka, a na područjima izvan

⁸⁴ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 16-17.

⁸⁵ Isto, str. 18-19.

⁸⁶ Lovre Katić, „Jura sancti Petri de Gomai, Supetarski kartular“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III., No. 4., Split, 1955., str. 184.

⁸⁷ Više o tome pogledaj: Frano Bulić, Petar Skok, „Natpis Petra Crnoga“, *Glasnik Zemaljskoga muzeja Bosne i Hercegovine*, XXX., br. 1-4, Sarajevo, 1918., str. 1-10.

⁸⁸ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 29, 31.

grada kako bi se uspjeli obraniti od iznenadnih napada. Stoga Novakova teza o razlogu gradnje zidina nije temeljena na čvrstim dokazima.⁸⁹

Za Ljubu Karamana značenje riječi *error* u Petrovom epitafu, koji on čita *Et dum viguit error in orbe, fui*, odnosi se na događaje koji su se u to vrijeme dogodili u svijetu, ali su svoj odjek imali i u hrvatskoj povijesti. Smatra kako se *error* u natpisu odnosi na borbu između carstva i papinstva tj. između njemačkog cara Henrika IV. i pape Grgura VII. Navodi kako su određeni događaji koji su se zbili u drugoj polovici jedanaestoga stoljeća u Hrvatskoj povezani s crkvenim reformatorskim pokretom. Na crkvenom saboru 1060. u Splitu donesene su iste odluke koje su dovele i do početka borbe između careva i pape. Na njemu je i zabranjeno slavensko bogoslužje, što je izazvalo nezadovoljstvo, a i dovelo je do stvaranja dviju stranaka. Jedna je bila narodna stranka, možemo reći protupapinska, koju su činili kler, puk i plemstvo, a druga papinska, koja je bila sklona papinskim reformama, a okupljala je visoko plemstvo i svećenike latinaše.⁹⁰ Kao ostale događaje za koje misli da bi se na njih mogao odnositi *error*, navodi postavljanje kralja Slavca na prijestolje 1074., krunjenje Zvonimira 1075., zatim i Zvonimirovu smrt. Sve te događaje Karaman je naveo kako bi dokazao da je Petar, koji je bio pristaša nadbiskupa Lovre, u svom natpisu želio istaknuti borbu protiv papinstva kao *error*.⁹¹

Do drugog značenja epitafa došlo je usporedbom Petrovog natpisa s drugim natpisima iz srednjeg vijeka. Miroslav Marković je došao do zaključka kako umjesto riječi *error* treba čitati *terror*, što se odnosi na Petrov život prije nego što se razbolio i odlučio otići u samostan. Bio bi to prikaz dvaju različitih života koje je Petar živio, bogatog i samostanskog, odnosno prikaz Petrovog iskrenog kajanja.⁹²

⁸⁹ Ivan Ostojić, „Benediktinci u Poljicima“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 158, 159.; L. Katić, 1955., str. 187.

⁹⁰ Ljubo Karaman, „O značenju „error“-a u natpisu Petra Crnog“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 1., No. 1-2., Split, 1927., str. 85.

⁹¹ Isto, str. 86.

⁹² Miroslav Marković, „Epitaf Petra Crnog“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 3., Split, 1954., str. 40, 42, 43, 45.

Gradnja crkve i samostana sv. Petra

Crkva i samostan koje je dao sagraditi Petar Crni nalazili su se u mjestu Sumpetar, između Dugog Rata i Krila, u Donjim Poljicima. Sve do kraja devetnaestoga stoljeća sa sigurnošću se nije mogla odrediti točna lokacija crkve i samostana, tako da su ih povjesničari smještali na različita mjesta. Neki su ih smještali oko Solina, izvan Poljica te na Sustipanu blizu samostana, dok su neki išli toliko daleko da su smatrali kako je to možda bila crkva u kojoj se krunio kralj Zvonimir, što naravno nije točno.⁹³ Sve do početka dvadesetog stoljeća bili su vidljivi ostatci crkve, što je potaknulo don Franu Bulića na arheološka iskopavanja 1910. godine. Došao je do saznanja kako su ti ostatci pripadali crkvi iz 16. stoljeća i da je u njoj bio ugrađen nadgrobni natpis Petra Crnoga. Bulić je otkrio i kako je crkva iz 16. podignuta na onoj iz 11. stoljeća koju je dao sagraditi Petar Crni, a da je ta podignuta na ostacima crkve iz 6. stoljeća. Arheološka iskopavanja trajala su nekoliko godina, a onda su za vrijeme Prvog svjetskog rata obustavljena. Nedugo nakon toga krivnjom crkvenih vlasti i bez dozvole društva Bihać⁹⁴ mještanim Ante Nazor je na mjestu gdje su se obavljala arheološka iskopavanja sagradio kuću. Takav događaj za Franu Bulića i njegove suradnike bio je neshvatljiv, s obzirom na to da su tim događajem uništeni vrijedni arheološki ostatci.⁹⁵

Iz Sumpetarskog kartulara saznajemo kako je Petar dao sagraditi crkvu, a zatim ju je i svečano posvetio 11. listopada 1080. godine. Prilikom posvete crkve bili su prisutni svjetovni i crkveni uglednici, zatim razni umjetnici i nadbiskup Lovre sa svojim suradnicima. Kako je u tadašnje vrijeme bio običaj, Petar je crkvu trebao darivati kako bi se ona mogla uzdržavati. Taj čin obavio je nakon posvete, još dok su bili prisutni svi uglednici. U kartularu je zabilježeno kako je prvo crkvi poklonio crkvene knjige, *liber passionum sanctorum*, *liber missale*, *antiphonarium nocturnale et psalterium*.⁹⁶ Jedna je među njima bila istaknuta zbog toga što je napisana „franačkim slovima“, *et psalterium cum litteris francigenis*. Pretpostavlja se da je taj

⁹³ I. Ostojić, 1968., str. 153.

⁹⁴ Društvo za istraživanje hrvatske povijesti Bihać sa sjedištem u Splitu osnovao je splitski arheolog don Frane Bulić 14. svibnja 1894. s ciljem istraživanja hrvatske povijesti. Bulić je osnovao društvo na temeljima starohrvatske crkvice sv. Marte u Bijaćima.

⁹⁵ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 12-13.

⁹⁶ Isto, str. 36, 38.

psaltir⁹⁷ donio Adam Pariški, na zahtjev nadbiskupa Lovre, koji je tražio da se ispjeva nova pasija sv. Dujma.⁹⁸ Ostale knjige napisane su kod nas, a jedan dio i u skriptoriju samostana, jer svaki bolji samostan u tadašnje vrijeme morao je imati vlastiti skriptorij u kojem su se pisale i prepisivale knjige.⁹⁹ Samostan je posjedovao i liturgijske predmete, srebrno posuđe, misno ruho i križ koji je bio napravljen u Francuskoj, u Limogesu.¹⁰⁰ Osim knjiga, Petar i njegova supruga Ana crkvi su darovali i posjede koji su se nalazili u poljičkom primorju, od Solina pa sve do Mutograsa. Iz darovnice je vidljivo kako je Petar zemlju na kojoj je dao sagraditi crkvu kupio za mjeru žita i soli od Pribistara, a od Zule Poljičanina zemlje koje su se nalazile u blizini crkve. Sve te zemlje koje je Petar stekao dariva crkvi.¹⁰¹

Samostan sv. Petra osnovan je na ostacima sakralnih starokršćanskih objekata kao i većina tadašnjih samostana na području Dalmacije. Oko samostana Petar je dao sagraditi i manje kuće koje su bile namijenjene za sluge koje je nabavio za uzdržavanje. Samostan je posjedovao i zemlje na kojima su monasi obrađivali vinograde, pašnjake i masline. Osim zemlje koju je darovao svojoj crkvi i samostanu, Petar je imao i velik broj posjeda u poljičkom primorju i na Braču.¹⁰² Prema podacima iz Sumpetarskog kartulara samostan u Poljicima nije dugo bio u funkciji, svega dva stoljeća, ako ga usporedimo s drugim samostanima koji se postojali u to vrijeme. Nakon Petrove smrti i smrti njegovog nećaka Grgura, znamo za četiri ili pet opata u samostanu. Život u samostanu odvijao se do 1221., a pretpostavlja se da je nakon toga došlo do njegova napuštanja za vrijeme tatarskih provala. Iako je kasnije došlo do stvaranja novih redova kao što su dominikanci i franjevci, nema nikakvih podataka da su oni zamijenili benediktince u samostanu sv. Petra. Jedino što se zna jest da je poslije samostan prešao u vlasništvo splitske crkve.¹⁰³

Što se tiče godine gradnje samostana, ona nije zabilježena, znamo jedino da se Petar Crni teško razbolio te se zavjetovao da će otići u samostan ako ozdravi. Nakon što je ozdravio, ispunio je svoj zavjet i obukao benediktinski habit. Uz crkvu, dao je sagraditi i opskrbiti samostan, a kao prvog opata postavio je svog nećaka

⁹⁷ Psaltir, kasnolat. *psalterium* < grč. ψαλτήριον: glazbalo sa žicama, naziv je za knjigu u kojoj su zapisani psalmi. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50893>, pristupljeno 30. 3. 2018.

⁹⁸ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 38.

⁹⁹ I. Ostojić, 1968., str. 159.

¹⁰⁰ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 53-54.

¹⁰¹ Isto, 39, 41.

¹⁰² I. Ostojić, 1968., str. 155-156.

¹⁰³ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 65.; I. Ostojić, 1968., str. 159.

Grgura.¹⁰⁴ Iako godina osnutka samostana nije zabilježena, pretpostavlja se da je to bilo između sredine i kraja jedanaestoga stoljeća.¹⁰⁵ Miho Barada smatra kako se jedina godina koja se spominje u Sumpetarskom kartularu (1080.) odnosi na posvećenje crkve, a da je do gradnje samostana sv. Petra došlo nekoliko godina poslije te taj događaj vezuje za pojavu kralja Slavca, koji se spominje prilikom jednog spora koji je Petar Crni imao s Tugaranima.¹⁰⁶ Analizirajući kartular, Lučić je naišao na ime i titulu *Slavizo rex*, a znajući da se Petar Krešimir IV. zadnji put spominje 1073., a Zvonimir prvi put 1075., odlučio ga je postaviti između ta dva vladara. Ne sumnjajući u Lučićeve podatke, njegovo mišljenje prihvatili su i ostali hrvatski povjesničari, sve dok Barada nije došao do novih saznanja.¹⁰⁷ Pregledavajući dokumente u Vatikanskoj biblioteci, naišao je na dokument iz 1050. u kojem se spominje neretvanski vladar Berigoj kao *rex Marianorum*. Na temelju tog dokumentu Barada je zaključio kako su neretvanski vladari nosili titulu *rex*, a s obzirom na to da istu titulu nosi i Slavac, onda je on za njega neretvanski kralj, a ne hrvatski.¹⁰⁸

Pokušavajući odrediti vrijeme vladavine kralja Slavca, Barada je prvo pokušao odrediti kada su vladali Jakov i Rusin, koji se također spominju u Sumpetarskom kartularu. Jakov, koji je za Baradu knez Neretvana, spominje se tri puta. Prvi put se spominje tijekom spora kao sudac između Petra Crnoga i Semijanovih sinova zbog zemlje koju je Petar kupio od njihovog oca. Miroslav, koji je bio predstavnik Semijanovih, uz pomoć Mihaelovih sinova Hvale i Acedela uspije Petru oduzeti dio tog teritorija za koji je smatrao da pripadaju njima. No, nakon pregovaranja uspjeli su se dogovoriti da zemlja koju je Petar kupio od Semijana ostaje njemu. Zatim se Jakov spominje kao svjedok u darovnici u kojoj Petar pripovijeda o tome kako je kupio jedno mjesto u Solinu i tamo postavio mlin. I na kraju spominje se kao svjedok prilikom spora između Petra i Streze, koji je bio Zvonimirov ujak, a on mu je dao da pobire porez na zemljama između Solina i Bijaća. No, protiv toga se pobunio Petar jer je

¹⁰⁴ Ivan Ostojić, „Petrus ego Zerni qui et Gumay filius“, *Historijski zbornik*, god. XXIII-XXIV, Zagreb, 1970-1971., str. 455.; V. Novak, P. Skok, 1952., str. 42.

¹⁰⁵ I. Ostojić, 1968., str. 153.

¹⁰⁶ Miho Barada, „Dinastičko pitanje u Hrvatskoj u XI. stoljeću“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. L, Split, 1932., str. 182-183.

¹⁰⁷ Ljubo Karaman, „Još o kralju Slavcu“, *Zgodovinski časopis*, VI-VII., Ljubljana, 1953., str. 259.

¹⁰⁸ M. Barada, 1932., str. 177-178.

jedan dio zemalja bio u njegovom vlasništvu. Uvjerivši se kako je Petar u pravu, kralj presudi u njegovu korist.¹⁰⁹

Prema darovnicama u kartularu Barada je zaključio kako je Jakov živio oko 1078. i da se prvi spor dogodio prije gradnje crkve jer zemlje oko kojih se spore Petar poklanja crkvi prilikom njezine posvete 1080. godine. Drugi spor u kojem se Jakov spominje dogodio se nakon gradnje samostana, međutim, kupnja mjesta na kojem je Petar postavio mlin i oko kojeg je kasnije izbio spor desila se prije nego je samostan sagrađen, a Jakov se spominje kao svjedok sa svojim suprugom prilikom te kupnje. Važno je istaknuti da Barada razlikuje vrijeme kada je posvećena crkva i vrijeme kada je izgrađen samostan. Osim toga, dijeli darovnice Petra Crnoga u dvije grupe, jedna grupa se odnosi na one koje su nastale tijekom posvećenja crkve, a druga na darovnice nakon izgradnje samostana. U drugoj darovnici spominje se i knez Rusin koji je bio prisutan tijekom Petrove kupnje Ljupca, a spominje se i kasnije kada je samostanu darovao zemlje na Trsteniku. Osim kneza Rusina, u drugoj darovnici se spominje i kralj Slavac kao sudac u sporu između Petra i Tugarana oko jedne zemlje na brdu gdje je Petar htio graditi selo, a Tugarani su smatrali da ta zemlja pripada njima. Iz tog spora znamo da je Slavac živio poslije osnutka samostana. Iz svih tih podataka Barada donosi zaključke: da je knez Jakov živio oko 1078., da je crkva posvećena 1080., da knez Rusin živi nakon kneza Jakova, da je samostan izgrađen oko 1090. i da tih godina vlada i kralj Slavac, koji je neretvanski kralj, a ne hrvatski.¹¹⁰ Do istih podataka došao je i Viktor Novak analizirajući Sumpetarski kartular. On, kao i Barada, smatra da treba razlikovati vrijeme izgradnje crkve i osnutka samostana. Jedina godina koju nalazimo u kartularu odnosi se na posvećenje crkve, koja je već ranije bila sagrađena. Gradnju samostana stavlja u zadnje desetljeće jedanaestoga stoljeća i povezuje ju s Petrovom bolešću i zavjetovanjem da će otići u samostan ako ozdravi, a to je bilo nakon posvećenja crkve.¹¹¹

Neki povjesničari pokušali su gradnju samostana pomaknuti ranije, oko šezdesetih godina jedanaestoga stoljeća. Tako Ferdo Šišić smatra da je do gradnje samostana došlo oko 1064.,¹¹² a Ivan Ostojić da je sagrađen oko 1069. godine.¹¹³

¹⁰⁹ Isto, str. 180-181.; V. Novak, P. Skok, 1952., str. 40-41, 44, 198.

¹¹⁰ M. Barada, 1932., str. 182-183.; V. Novak, P. Skok, 1952., str. 198-199.

¹¹¹ V. Novak, P. Skok, 1952., str. 33-34 (vidi bilješku 12), 42.

¹¹² Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1990., str. 539.

Ljubo Karaman smatra kako je crkva posvećena 1080., ali da je do gradnje crkve i samostana došlo oko 1074.-1075. godine. Dalje navodi kako crkva nije trebala biti odmah posvećena, kao što nije bila ni katedrala u Zagrebu sve do 1217., kada ju je posvetio Andrija II., premda su se već krajem 12. stoljeća u katedrali pokapali zagrebački biskupi. Šibenska katedrala posvećena je tek 1555., a već 1402. dobivala je darovnice.¹¹⁴ Karaman smatra kako su Barada i Novak pogriješili prilikom datiranja izvoda broj 6 u kasnije vrijeme, kada je samostan već postojao, već da taj izvod treba smjestiti uz one zemlje koje je Petru dosudio kralj Slavac, a on ih poklanja crkvi 1080. godine. Tako je Karaman vrijeme vladavine Slavca vratio opet između Petra Krešimira IV. i Zvonimira. Titula *rex* koju je Slavac nosio, djelovanje na hrvatskom teritoriju i nastup uz bana za Karamana su dokazi da je Slavac bio hrvatski kralj.¹¹⁵

No, Gunjača smatra kako je samostan već prije nego se Petar zavjetovao bio sagrađen, jer je on odluku o gradnji donio prije bolesti. Smatra kako su i knjige koje je darovao crkvi prilikom posvećenja dokaz jer su služile za zbor u samostanu, a i ne vjeruje da bi se Petar zavjetovao da će otići u samostan ako samostan već nije bio izgrađen. Nadalje, navodi da je Karaman pogriješio kada je pokušao usporediti posvećenje zagrebačke i šibenske katedrale s crkvom sv. Petra, jer tako male crkve kao što je bila Petrova posvećuju se odmah nakon gradnje.¹¹⁶ Osvrnuo se i na to da, pokušavajući vratiti vrijeme vladavine kralja Slavca između Petra Krešimira IV. i Zvonimira, nitko nije uočio, ili nije pridavao važnost tom podatku, kako je Zvonimir za vrijeme vladavine Petra Krešimira IV. bio ban, što bi značilo da je onda bio i Slavčev ban, a u kartularu u prisutnosti kralja Slavca nalazi se ban Petar, a ne Zvonimir. Za Gunjaču Slavac je hrvatski kralj, koji je vladao krajem jedanaestoga stoljeća, Jakov¹¹⁷ i Rusin su župani Klisa, a ne neretvanski vladari, jer je poljičko primorje pripadalo

¹¹³ Ivan Ostojić, „Kada je osnovan samostan sv. Petra u Selu“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 7., Zagreb, 1960., str. 156.

¹¹⁴ Lj. Karaman, 1953., str. 260.

¹¹⁵ Isto, str. 265-266.

¹¹⁶ S. Gunjača, 1975., str. 17, 60.

¹¹⁷ Stjepan Gunjača je analizom kartulara došao do zaključka kako *Jacobus, dux Marianorum* i *Jacobus morsticus* koji se spominju u darovnicama Petra Crnoga nisu iste osobe. Za Gunjaču je *morsticus* latinski naziv za župana Kliške župe, tako da *Jacobus morsticus* ne može biti ništa drugo osim kliški župan. Dalje, Gunjača navodi kako je *Jacobus, dux Marianorum* bio knez/sudac Maronije za koju je utvrdio da je bila zasebna neretvanska oblast, otočje, koja je bila u sklopu hrvatske države kao posebno područje u 11. stoljeću. Više o tome vidi S. Gunjača, 1975., str. 94-95, 102-105.

Kliškoj ili Primorskoj župi koja se prostirala do rijeke Cetine i koja je oduvijek bila dio Hrvatske.¹¹⁸

Nada Klaić je poljičko primorje stavila pod neretvansku vlast i njezinu zapadnu granicu odredila rijekom Žrnovnicom. Na području na kojemu su se nalazili crkva i samostan sv. Petra ona je prepoznala dvije vlasti, neretvansku u poljičkom primorju i hrvatsku u Solinu, i zaključila da je presuđivala ona vlast koja je na tom području u vrijeme sporova tada bila nadležna.¹¹⁹

Sumpetarski kartular kao važan povijesni izvor¹²⁰ bogat je podacima za rasvjetljavanje starije hrvatske povijesti bilo da je riječ o imovini, staležima i njihovim međusobnim odnosima, parnicama i sporovima, podacima o hrvatskim vladarima, županima i banovima ili pak o imenima mjesta koja do danas nose isti naziv.¹²¹ Upravo zahvaljujući kartularu sa sigurnošću možemo reći kako je kralj Slavac vladao nakon Zvonimira i Stjepana II., a ne između Petra Krešimira IV. i Zvonimira, i da je bio hrvatski kralj, kao i da je prostor između rijeka Žrnovnice i Cetine bio u sastavu Kliške ili Primorske župe, to jest da se neretvanska vlast nije protezala do Žrnovnice na zapadu.¹²²

¹¹⁸ Isto, str. 61, 102.

¹¹⁹ Nada Klaić, „Problem Slavca i neretljanske Krajine“, *Zgodovinski časopis*, XIV., Ljubljana, 1960., str. 127.

¹²⁰ Osim Sumpetarskog kartulara, kartular svetoga Benedikta iz Splita i *Registrum privilegiorum sanctae Mariae* iz Zadra bogati su društvenim i gospodarskim podacima za hrvatsku povijest 11. stoljeća. Josip Bratulić, Stjepan Damjanović, *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća*, sv. 1, VIII.-XVII. stoljeće, Zagreb, 2005., str.16.

¹²¹ Naselja koja su spomenuta u Sumpetarskom kartularu, a nose isti naziv do danas su: Tugare, Srinjine, Žrnovnica, Naklice. V. Novak, P. Skok, 1952., str. 282-283.

¹²² B. Zelić-Bučan, 1985., str. 90-91.; V. Novak, P. Skok, 1952., str. 69.; Ante Laušić, „Pripadnost i uloga srednjovjekovnih Poljica u vrijeme hrvatskih narodnih vladara“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 22., No.1., Zagreb, 1989., str. 48.

5. ODNOSI POLJIČANA I SPLIĆANA U SREDNJEM VIJEKU

Na odnose između stanovnika Poljica i Splita utjecali su ne samo gospodarski i politički čimbenici, već i kulturološka i etnička različitost stanovnika iz zaleđa i grada te potreba Crkve za proširenjem svojih posjeda. Sve to dovelo je, kako ćemo kasnije vidjeti, i do sukoba stanovnika Poljica i Splita. No, osim međusobnih sukoba, Poljičani i Splićani sukobljavali su se i sa svojim susjedima, stanovnicima Klisa, Omiša i Trogira.

Gospodarski i politički čimbenici koji su utjecali na splitsko-poljičke odnose

Kao jedan od glavnih razloga koji je utjecao na napete, a ponekad i više nego neprijateljske odnose, ističu se gospodarski i politički faktori. U srednjem vijeku Poljica i Split nisu uvijek bili pod vlašću istoga gospodara te je to dovodilo do sukoba, a i sama potreba za što većim posjedima i nemogućnost utvrđivanja granica sa susjedima dovodile su do sukoba. Već početkom devetog stoljeća dalmatinska sela u zaleđu su pod vlašću Franaka, dok Split nakon mira u Aachenu priznaje vlast Bizanta.¹²³ Za vrijeme vladavine Bazilija I. pokušali su se smiriti napeti odnosi poreznim plaćanjima vladarima u zaleđu, a za vrijeme kneza Branimira postavljanjem ninskog biskupa Teodozija na vrh splitske Crkve. No, tek nakon crkvenog sabora u Splitu 925., kada je Splitska biskupija postala crkvena metropola za područje Dalmacije i Hrvatske, došlo je do poboljšanja odnosa između stanovnika grada i zaleđa. Dobri međusobni odnosi nastavili su se i kroz jedanaesto stoljeće, kada su Split i Poljica bili pod istim vladarom, a nakon toga slijedilo je vrijeme čestih promjena gospodara, što se odrazilo i na njihove odnose i međusobne granice, o čemu nam svjedoče izvori iz 13., 14. i 15. stoljeća.¹²⁴ Što se tiče granice između Poljica i Splita, zbog koje je i dolazilo do sukoba, sa sigurnošću možemo o njoj govoriti tek od 1482., kada je i zapisana u Poljičkom statutu.¹²⁵ Split kao gradsko središte, nasljednik

¹²³ Grga Novak, *Povijest Splita I.*, Split, 2005., str. 55.

¹²⁴ A. Nazor, 2015., str. 93, 268.

¹²⁵ Počinjući od zapada i od ušća Žrnovnice, granica ide uz prvo brdo Stojni kamin, ispod Kamina pravo prema moru, a gore uz rijeku Vrelo Žrnovnice, prema Pećinama, granica ide od Ošljeg rta, granica je voda Srdenik, Peć na Krivicama, granica su Kučišća, granica je u Konjevodu, granica je Trnova kamenica, Obišen dub, kod njega je granica Vladavića dubrava, brdo Samolek, mali Konačnik, Cetina pod Gardunom. Zatim ide granica niz Cetinu upravo ispod sela Čaporicâ, ispod sela Ugljanâ,

Salone,¹²⁶ pokušao je svoje posjede proširiti što više u zaleđe, međutim, to mu nije baš uspijevalo. Sudeći po podacima iz dokumenata koje imamo za to razdoblje, Split je svoju prirodnu granicu imao samo do rijeke Žrnovnice, a na području koje se nalazilo istočno od nje Splićani su imali samo posjede koje su željeli obuhvatiti gradskim granicama.¹²⁷ Ta se rijeka kao granica spominje i 1210., kada je kralj Andrija II. darovao zemlju knezu Domaldu.¹²⁸

Kroz daljnja stoljeća međusobni odnosi Splita, Poljica i Klisa većinom su bili napeti zbog daljnjih pokušaja širenja splitskih posjeda u zaleđe, a i zbog upada Poljičana i Klišana na splitsko područje. Negdje do dvadesetih godina četrnaestoga stoljeća, preciznije do 1322., zbog priznavanja zajedničkih vladara Šubića, nisu zabilježeni međusobni sukobi Splita i Poljica. No, već 1324. dolazi do novih sukoba: Poljičani ostaju vjerni Jurju II. Šubiću, a Splićani priznaju vlast Nelipčića.¹²⁹ Uz pomoć svojih saveznika knez Nelipčić je zatočio Jurja II. u tamnici u Kninu, a sukobi su nastavljeni sve do 1325., kada je Jurjeva žena sklopila mir sa Splićanima.¹³⁰ No, i dalje su bili prisutni manji sukobi zbog toga što Juraj II. Splićanima nije dopuštao trgovinu kliškom cestom prema unutrašnjosti, a sve to iskoristili su Mlečani i zagospodarili Splitom.¹³¹

U lipnju 1328. ipak je došlo do sporazuma kojim je dogovorena granica između Klisa i Splita. Predstavnik Splita bio je sin sudca Petra, plemić Grgur Petrov, a kneza Jurja II. Šubića predstavljao je poljički knez Grgur Jurinić. Obje strane iznijele su svoje prijedloge o granici između Klisa i Splita, ali i prema Primorju i Poljicima.¹³² Knez Jurinić zatražio je da granica ide od sela Brda preko Trišćenice do Žrnovnice i da sve što ide prema Solinu i Klisu te sav kraj od Žrnovnice do Cetine pripadne Jurju II., a da se posjedi koje u tom području ima nadbiskup ili građani Splita

niz Cetinu ili posred rijeke na Blato od Radobilje, niz rijeku pod Kreševo, pod selo Katuni, sve niz rijeku u Perućicu, pod grad Zadvarje, niz rijeku ispod Slimena u Kućice, niz rijeku pod Miric, Viseć, Medviju, niz rijeku pred grad Omiš. Zatim ide granica u more, niz more do Stobreča ili u rijeku Žrnovnicu. Miroslav Pera, *Poljički statut*, Split, 1988., str. 427.

¹²⁶ U antičko doba Salona je svoje posjede imala do rijeke Žrnovnice, a kasnije su ti posjedi prošireni i do Podstrane.

¹²⁷ Arsen Duplančić, „Kartografski prilozi poznavanju granica između Splita i Poljica“, *Ivan Paštrić (1636.-1708.). Život, djelo, suvremenici*, Split, 1988., str. 153.

¹²⁸ *Codex diplomaticus* III, dok. 82., str. 101-102.

¹²⁹ A. Nazor, 2015., str. 99.

¹³⁰ G. Novak, 2005., str. 163.; Lovre Katić, „Granice između Klisa i Splita kroz vjekove“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 6., Zagreb, 1958., str. 199.

¹³¹ A. Nazor, 2015., str. 99.

¹³² L. Katić, 1958., str. 192.

izuzmu.¹³³ Splitski predstavnik zalaže se da granica ide od rijeke Jadrta, preko sv. Tekle, na rijeku Žrnovnicu, zahvativši Kamen, i zatim ravno prema Mutograsu od mora do brda. Dalje navode da knez Juraj II. može zadržati posjede ako ih ima na tom području.¹³⁴ Saslušavši oba predstavnika, sudci su 1. prosinca 1328. donijeli odluku da odbacuju prijedlog granica Grgura Jurinića, argumentirajući kako nije predao originalni dokument na temelju kojeg je iznosio svoj prijedlog, nego falsifikat. Njihove sumnje u krivotvorinu dokumenta potvrdio je i sam pisar kneza Jurja II., koji je priznao da je u korist Klisa odlučio krivotvoriti ispravu. I u daljnjim razdobljima pokušavala se odrediti granica, a nakon što je Ludovik Anžuvinao dobio Klis i Split, splitsko vijeće je 1358. poslalo svoje izaslanike kralju da se pokuša riješiti pitanje granice. Za razliku od prvog puta, odnosno 1328., sada Splitsani traže veće područje: sela Kuk, Goricu i Križ te teritorij od Žrnovnice, to jest od Kamena pa sve do crkve svetoga Petra u Sumpetru.¹³⁵

Godine 1368. Ludovik šalje pismo Splitsanima u kojem ih obavještava da je naredio da se riješi pitanje granice, što je dokaz da 1358. nije postignut dogovor. Zanimljivo je kako u pismu koje Splitsani pišu kralju 1367. ne spominju Poljica, niti da imaju ikakvih problema s njima. Možda u to vrijeme više nema splitsko-poljičkih sukoba ili jednostavno Splitsani u pismu, kada navode probleme koje imaju s ljudima iz omiškog i kliškog područja, misle i na Poljica. Ni pomoć koju su tražili od kralja nije uspjela spriječiti daljnje sukobe između Klisa i Splita, iako je on opomenuo stanovnike Cetine, Klisa i Livna zbog čestih napada na Split.¹³⁶

Da su postojali splitsko-poljički sukobi potvrđuje žalba koju su stanovnici Splita napisali 1383. ugarsko-hrvatskoj kraljici Elizabeti, supruzi Ludovika I. Anžuvina. Splitsani se žale kraljici kako se Poljičani pokoravaju samo svojim zakonima i odbacuju sve druge zakone i običaje. Kraljica nato hrvatskom banu šalje pismo 3. studenog 1383., u kojem od njega zahtijeva da se Poljičanima sudi po hrvatskim zakonima, a ne po njihovim.¹³⁷ Ni nakon toga međusobni sukobi nisu prestajali, već su postajali sve češći zbog dinastičkih sukoba koji su se počeli događati nakon što je umro kralj Ludovik. Sve češće promjene vlasti nad Splitom i Poljicima također su

¹³³ *Codex diplomaticus IX*, dok. 359., str. 437.

¹³⁴ Na istom mjestu; L. Katić, 1958., str. 192-193.

¹³⁵ A. Nazor, 2015., str. 102-103.

¹³⁶ Isto, str. 106.

¹³⁷ Ante Nazor, „O pismu ugarsko-hrvatske kraljice Elizabete (Zadar, 3. studenoga 1383.)“, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 98., No. 1., Zagreb, 2005., str. 246.

dovodile do sukoba. Ponovno su pokušali Splićani odrediti granicu prema Klisu te su 1388. poslali dva izaslanika kralju Žigmundu i zatražili da se definiraju splitske granice. Tražili su da granica s Klisom bude na rijeci Jadru, a s Omišem na Cetini, međutim, kralj nije mogao prihvatiti njihove zahtjeve jer je Omiš tada već bio u vlasti bosanskog kralja Tvrtka.¹³⁸ Nakon što su Splićani odlučili priznati vlast bosanskog kralja 1390., on im je priznao sve dotadašnje povelje i potvrdio im je granice prema Klisu i Omišu. Granica između Klisa i Splita je određena crtom od Mosora do Jadra, a prema Omišu određena je Cetina kao granica. Sve do 1397. poštovala se granica, a onda je kralj Žigmund Primorje do rijeke Žrnovnice dao Omišu. Ipak Omiš nije dobio cijelo područje Primorja jer je dio od Žrnovnice do Bilepeći dobio Split 23. veljače 1397.¹³⁹

Iako do 1413. nije bilo izravnih sukoba Splićana i Poljičana, sve se promijenilo nakon što je Split potpao pod vlast kralja Žigmunda, a Poljica i Omiš ostala i dalje pod vlašću Hrvoja Hrvatinića.¹⁴⁰ Nakon toga Poljičani su počeli napadati splitsko područje i oduzimati im neke posjede, sela i solane te se prvi put izravno spominje granica između Poljica i Splita. Splićani su zatražili od banovca Andrije da im se vrate posjedi koji su silom oduzeti, a on u Poljica šalje Ivana Križana i Jurja Radića da postignu dogovor. Andrijini poslanici traže da se vrati sve što su Poljičani oduzeli Splićanima s lijeve strane Žrnovnice nakon što su priznali vlast Žigmunda i odredili su im rok od 15 dana. Osim spornih posjeda, zahtijevala se i novčana odšteta za plodove s njih. Poljičani nisu ispoštovali dogovor, što je potaknulo bijesne Splićane da pošalju pješake i konjanike na njih te poharaju Poljica. I daljnji pokušaji da se dogovore oko granice, to jest da Splićani pomaknu svoju granicu preko Žrnovnice koja je ugovorom iz 1415. postavljena kao granica, Splitu nisu bili uspješni.¹⁴¹

Nakon što su Mlečani osvojili Šoltu, a zatim i Trogir, Splićani su se našli u teškom položaju, koji su iskoristili Poljičani pljačkajući i upadajući na njihove posjede. Splićanima nije preostalo ništa drugo nego da priznaju mletačku vlast, a zauzvrat im je obećano da će im Poljičani morati vratiti sve oduzete posjede. Situacija se nije popravljala, iako su Mlečani i knez Nelipčić potpisali 13. srpnja 1420. primirje, već Poljičani i dalje napadaju splitske posjede. Ovoga puta Poljičani su zauzeli neko selo

¹³⁸ *Codex diplomaticus* XVII, dok. 90., str. 126.; A. Nazor, 2015., str. 107.

¹³⁹ A. Nazor, 2015., str. 108.; G. Novak, 2005., str. 232-233, 237.

¹⁴⁰ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata III*, Zagreb, 1972., str. 81.

¹⁴¹ A. Nazor, 2015., str. 110-111, 114.; A. Duplančić, 1988., str. 154-155.

čiji je vlasnik bio splitski nadbiskup i oteli stoku njegovim stanovnicima. Sukobi su nastavljeni i sljedeće godine, stoga se tražila zaštita od poljičkih napada. Mlečani pod svoju vlast žele staviti Omiš, Klis i posjede koji su Splitu bili oduzeti. S obzirom na to da ni ovoga puta dogovor nije postignut, Mlečani su zatražili iz Zadra pomoć kako bi se Split uspio obraniti od ponovnih napada Poljičana, ali ju nisu dobili. Kada su Poljica potpala pod vlast bana Nikole Frankopana i kada je ponovno potpisano primirje između Mlečana i kneza Nelipčića 1428., očekivalo se da će doći do smirivanja sukoba. Međutim, knez Nelipčić požalio se kralju Žigmundu na Poljičane, to jest kako su mu oteli Knežine i Primorje te uskraćuju ubiranje poreza na području Kamena. Kako bi se uvidio problem i pokušao riješiti, kralj je naredio kninskom kaptolu da pozove Poljičane koji su imali posjede na tom području i Jurja Dražojevića. Nakon saslušanja odlučeno je 6. svibnja 1430. kako Primorje i Knežine pripadaju knezu Nelipčiću, odnosno Primorje između Žrnovnice i Cetine sa selima Gostan, Bilac, Perun, Mučalokva, Podstrana, Krilo, Jesenice, Krug, Duće, Knežine u Trušima i još nekim zemljama koje su se nalazile u selima Tugare, Srinjine, Ostrvica i Čišle.¹⁴² Sljedeće godine desio se sukob oko dvaju sela koja su Poljičani uzeli Splicićanima, a vodio se spor i oko sela Katići koje se nalazilo sjeverno od izvora Žrnovnice. Zbog toga je splitski knez Marko Mauroceno zatražio pomoć od trogirskog kaptola u vezi Katića, za koje su kasnije Poljičani priznali da su oduvijek bili dio splitskih posjeda.¹⁴³

Stanovnici Poljica bavili su se zemljoradnjom i stočarstvom te su imali dosta zemlje za ispašu. No, i Splicićani su, kao i Poljičani, željeli svoje gospodarske interese proširiti izvan svog gradskog teritorija te ih je upravo ta potreba za posjedovanjem što više obradive zemlje i pašnjaka koja bi im omogućila egzistenciju često dovodila do sukoba s Poljićanima.¹⁴⁴ Razvojem i oblikovanjem komunalnog društva u Dalmaciji pokušalo se ostvariti dobre odnose sa zaleđem. Jedan od razloga zbog kojeg su Splicićani pokušali proširiti svoje posjede u Poljica je taj što je zemlja dobra za ispašu većinom bila izvan splitskih granica, a odredbama iz 1351. i 1376. bio im je smanjen prostor za ispašu.¹⁴⁵ No, nisu samo stanovnici Splita pokušali proširiti svoje posjede u Poljica, već su i stanovnici Poljica pokušali što više doći do splitskih gradskih

¹⁴² A. Nazor, 2015. str. 112-115.; A. Duplančić, 1988., str. 155.; I. Pivčević, 1996., str. 23.

¹⁴³ I. Pivčević, 1996., str. 23.

¹⁴⁴ A. Nazor, 2015., str. 92.

¹⁴⁵ Zabranjena im je bila ispaša između Jadra i Žrnovnice, a na Marjanu je bila ograničena na razdoblje od Svih Svetih do blagdana svetog Jurja. Isto, str. 89.

zidina. Pokušaji širenja posjeda i određivanja granice između Poljičana i Splicičana ponekad su dovodili do toga da su stradavale i ugledne osobe, kao što je bilo 1180., kada je ubijen nadbiskup Arnir. Poznato je da je tijekom četrnaestoga i petnaestoga stoljeća bilo više sukoba zbog upada Poljičana na splitsko područje i otimanja uroda.¹⁴⁶

Za razliku od Splicičana, čiji su se posjedi većinom nalazili na ravničarskim površinama, Poljičani su svoje posjede većinom imali na takozvanim terasastim parcelama. Vinova loza i masline su se većinom uzgajale na području Donjih i Srednjih Poljica zbog izuzetno povoljnih uvjeta. S obzirom na to da je udaljenost između Poljica i Splita bila mala, može se pretpostaviti da su se i na području Poljica u 14. i 15. stoljeću uzgajale iste kulture kao i na Splitskom polju. Osim poljoprivrede izvori nam potvrđuju da je na oba područja bilo razvijeno i stočarstvo.¹⁴⁷

U srednjem vijeku stočarstvo je bilo od velike važnosti za tadašnje stanovništvo. Osim što su od životinja dobivali hranu za egzistenciju, također su dobivali i odjeću i obuću. Iz izvora znamo da su većinom posjedovali ovce, koze, goveda, magarce i svinje. Sve te životinje zahtijevale su ispašu, što je bio splitski problem jer se dobra zemlja za ispašu nalazila izvan Splitskog polja, na području Mosora, Klisa i Kozjaka. Upravo zbog toga je tijekom srednjeg vijeka dolazilo do sukoba između Splicičana i njihovih susjeda.¹⁴⁸ Jedna isprava iz 1078. svjedoči o tome kako Splicičani nemaju dovoljno slobodne zemlje za ispašu u poljičkim selima Tugare, Srinjine, Gata, Osić i Vilar jer im se tamošnje stanovništvo suprotstavlja te se zbog toga žale kralju Zvonimiru, koji im svojom ispravom dopušta da slobodno mogu pustiti svoju stoku na ispašu na području poljičkih sela.¹⁴⁹ Inače je ova isprava falsifikat za koji se pretpostavlja da je nastao u 14. stoljeću.¹⁵⁰ Osim što su Splicičani imali problema s nedostatkom pašnjaka, Poljičani su im pored uroda s njihovih polja, počeli krasti i stoku. Zbog toga su se požalili mletačkom duždu i tražili pomoć u rješavanju problema.¹⁵¹

¹⁴⁶ A. Nazor, 2015., str. 205, 210.

¹⁴⁷ Isto, str. 214-215.

¹⁴⁸ Isto, str. 216-217.

¹⁴⁹ *Codex diplomaticus* I, dok. 125., str. 160-161.

¹⁵⁰ J. Marušić, 1992., str. 124

¹⁵¹ V. Klaić, 1972., str. 123-124.; I. Pivčević, 1921., str. 18.

Da se nisu sukobljavali samo Poljičani i Spliciđani oko posjeda za ispašu, dokazuju nam sukobi između samih stanovnika poljičkog kraja. Kao primjer imamo sukob između sela Srinjine u Srednjim Poljicima i Podstrane u Primorju oko pašnjaka na Vršini, zatim zbog Vršine na Mosoru između Sitna i Dugopolja, Tugara i Jesenica zbog Oblika, Trbusa s Rudinama zbog Biluje i Donjeg Dolca s Biskom zbog Umina.¹⁵² Godine 1375./1376. Poljičani su vodili i spor s Vlasima zbog upada na njihovo područje ispaše. No, osim sukoba koji su vođeni zbog pašnjaka, poznati su nam i sukobi koji su vođeni zbog mlinova i solana.¹⁵³

Znamo da je tijekom srednjeg vijeka sol igrala bitnu ulogu u postupku očuvanja hrane, što je poticalo i tadašnje Spliciđane da podižu solane. Dozvolu za njihovo podizanje na svojim posjedima dobili su od Velikog vijeća 1352. Franjo Ivana Vučine na Poljudu i Madija Mihe Dobrina u Źrnovnici, a kao uvjet im je postavljeno da cijena soli koju će prodavati općini mora biti za jednu četvrtinu niža od cijene one iz gradskog skladišta. Poznate su još i solane koje se spominju na području između Stobreča i Strožanca u dvanaestom stoljeću. Od svih solana najviše je proizvedeno u solani koja se nalazila uz rijeku Źrnovnicu. Kako je Źrnovnica bila prirodna granica dvaju područja, ta je solana bila uzrok sukoba i sporova stanovnika Splita i Poljica.¹⁵⁴

Osim solana, na području Źrnovnice postojali su i mlinovi od kojih su prihodi bili dosta veliki, što je bilo od značaja za splitsko-poljičke odnose. Kolika je važnost tih mlinova bila, potvrđuju i posebne odredbe Poljičkog statuta, Velikog vijeća grada Splita i Splitskog statuta. U žalbi iz 1420. Spliciđani su se požalili mletačkoj vlasti kako su im Poljičani zauzeli posjede i prouzročili velike gubitke.¹⁵⁵

¹⁵² A. Nazor, 2015., str. 220.; Frano Ivanišević, „Polica. Narodni život i običaji“, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 9., sv. 2., Zagreb, 1904., str. 310.

¹⁵³ A. Nazor, 2015., str. 226.

¹⁵⁴ Isto, str. 227-230.

¹⁵⁵ Isto, str. 231-234.

Odnosi splitske Crkve i Poljica

Tijekom srednjeg vijeka splitska Crkva je imala nadležnost nad Poljicima i to već od crkvenih sabora koji su održani 925. i 928. godine. O toj nadležnosti svjedoči nam niz isprava.¹⁵⁶ 1. svibnja 1185. odlukom crkvenog sabora odlučeno je da područja Klisa, Zmine, Cetine, sav Mosor i sav Dol do Vrulje i Skale pripadnu splitskoj Crkvi. U odluci sabora nisu spomenuta posebno Poljica, nego sav Mosor, na čijem teritoriju će se kasnije izdvojiti Poljica kao posebno teritorijalno područje.¹⁵⁷ Splitska crkvena nadležnost nad Poljicima uključivala je i ubiranje desetine na tom području. Bez obzira na to što je ubiranje desetine bilo obavezno, određeni dokumenti nam svjedoče kako je splitska Crkva imala problema s Poljičanima oko toga.¹⁵⁸ Poljičani su u Kninu u rujnu 1397., a krajem listopada u Ugarskoj svjedočili kako ni oni i njihovi preci nisu plaćali desetine splitskoj Crkvi, već da su imali obavezu desetinu davati svom župniku. Nakon davanja iskaza, Poljičanima je naređeno da moraju plaćati desetinu splitskoj Crkvi, međutim, oni je nisu poštivali sve do 15. lipnja 1405., kada su poljički plemići i splitski nadbiskup Pelegrin potpisali nagodbu. Dogovoreno je kako će Poljičani platiti sve što nisu do sada na dan sv. Mihovila, a da će od toga dana svake godine plaćati desetinu u iznosu od 30 dukata u zlatu. Osim dotadašnjeg plaćanja u plodovima, desetina će se plaćati i novčano.¹⁵⁹

Osim problema oko plaćanja desetine, probleme s Poljičanima stvarali su i posjedi koje je splitska Crkva posjedovala u Poljicima na temelju isprava hrvatskih i ugarsko-hrvatskih vladara. Većinom je Crkva te isprave krivotvorila u vlastitu korist. Na području Poljica u svim se ispravama, kako ćemo kasnije vidjeti, najčešće spominju sela Gata, Tugare, Srinjine, Osić, Vilar, Dubrava, Kremeno i Dlamočje, koje je Crkva smatrala svojima.¹⁶⁰ Najstarija isprava u kojoj se spominju prava Crkve na poljička sela potječe iz 1078., iz vremena kralja Zvonimira, a u njoj se spominju Gata, Srinjine, Tugare, Dubrava, Vilar, Osić i Dlamočje sa svim svojim pašnjacima i posjedima.¹⁶¹ U ispravi kralja Kolomana iz 1103. splitskoj Crkvi pripadaju Gata,

¹⁵⁶ Isto, str. 131.

¹⁵⁷ *Codex diplomaticus* II, dok. 189., str. 193.

¹⁵⁸ A. Nazor, 2015., str. 135.

¹⁵⁹ Isto, str. 136-137.

¹⁶⁰ Isto, str. 139.

¹⁶¹ *Codex diplomaticus* I, dok. 125., str. 160-161.

Tugare, Srinjine i Osić sa sluškinjama i slugama.¹⁶² Isprava kralja Gejze II. iz 1158. splitskoj Crkvi daruje selo Srinjine potvrđujući darivanje kneza Branimira.¹⁶³ Godine 1163. Stjepan III., sin Gejze II., potvrdio je prava i posjede koje je njegov otac dao splitskoj Crkvi.¹⁶⁴ Papa Celestin ispravom iz 1192. također spominje sela Gata, Srinjine, područje Kremena, Mutograsa i Osića kao posjede splitske Crkve.¹⁶⁵ 1207. godine Andrija II. je splitskoj Crkvi potvrdio područje cijelog Mosora, a spominju se i sela Srinjine i Gata.¹⁶⁶ Splitska Crkva većinom je krivotvorila te isprave u vlastitu korist, tako da nemamo dokaza da su sva sela koja se spominju stvarno bila u njezinu posjedu. Čvršće dokaze o njezinim posjedima imamo tek od 1397., nakon reambulacije splitskih posjeda.¹⁶⁷

Reambulaciju posjeda splitske Crkve zatražio je od kralja Žigmunda splitski nadbiskup Andrija Gualdo s ciljem određivanja posjeda koji joj pripadaju. Kralj je zatražio od kninskog kaptola da provede reambulaciju posjeda i izabere osobu koja će to napraviti. Kaptol je izabrao kninskog biskupa Ladislava, koji je to trebao provesti zajedno sa svojim pomoćnicima, zastupnicima splitske komune, vijeća i rektora, plemenitim ljudima iz Poljica i Omiša te kaštelanima Klisa i Omiša. Reambulacija je trajala od 25. siječnja do 23. veljače 1397.¹⁶⁸ Splitskoj Crkvi priznati su većinom svi posjedi osim nekoliko zemljišta i mlinova u Solinu te prava na posjede crkve sv. Stjepana i sv. Mojsija. Nakon provedene reambulacije, nadbiskup Andrija poslao je izvješće kralju Žigmundu koji je zaključio da ona nije bila potpuna pa je zatražio novu. Nova reambulacija trajala je od 10. do 18. kolovoza 1397., a ovoga puta su je odradili kanonik Bartolomej i Petar Pribjetavčić. Utvrđivanje granica splitske Crkve provedeno je ne samo na području Splita, Poljica i Klisa, nego i na Braču te na području Cetine, Šibenika i Trogira.¹⁶⁹

Prva reambulacija, koju je provodio biskup Ladislav, započela je u Jesenicama, odnosno od istočne strane samostana sv. Petra, zatim na Mutogras, Dujmovaču i Suhi potok, pa do Solina na Prosik i na Gospin otok, zatim zapadno od

¹⁶² *Codex diplomaticus* II, dok. 7., str. 10-11.

¹⁶³ Isto, dok. 83., str. 86-87.

¹⁶⁴ Isto, dok. 93., str. 96.

¹⁶⁵ Isto, dok. 237., str. 251.

¹⁶⁶ *Codex diplomaticus* III, dok. 62., str. 70.

¹⁶⁷ A. Nazor, 2015., str. 140.

¹⁶⁸ Lovre Katić, „Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 5., Zagreb, 1956., str. 136.

¹⁶⁹ G. Novak, 2005., str. 416-417.

Solina, i onda na Poljica u Srinjine i Osić. Druga reambulacija počinje popisom svega što splitska Crkva posjeduje u gradu Splitu, zatim onoga što posjeduje u okolici, onda posjeda između rijeka Cetine i Žrnovnice te na kraju zemalja u Poljicima.¹⁷⁰ U drugoj, potpunijoj reambulaciji u Poljicima, splitskoj Crkvi pripalo je selo Srinjine i teritorij Osića.¹⁷¹ Osim posjeda na području Jesenica, koje je naslijedila od samostana sv. Petra i sv. Stjepana u Primorju, splitska Crkva dobila je i posjede na području Podstrane, Trstenika, u selu Krugi i na području Strožanca.¹⁷² Zahvaljujući reambulacijama utvrđene su granice i posjedi koji su joj pripadali, a danas nam svjedoče i pomažu u rekonstrukciji položaja sela, rijeka i granica na području Splita i njegove šire okolice u zaleđu.¹⁷³

Nadbiskup Arnir

Nadbiskup Arnir bio je podrijetlom iz Romagne, iz ugledne plemićke obitelji, a prije nego je 1175. postao splitski nadbiskup bio je redovnik u Fonte Avellani, a nakon toga izabran za biskupa Caglia u Italiji.¹⁷⁴ Nakon smrti nadbiskupa Girarda, stanovnici Splita šalju svoje poslanike papi Aleksandru III. da im izabere novog nadbiskupa. Papa je kao novog splitskog nadbiskupa vidio tadašnjeg biskupa Caglia. Naime, Arnir i stanovnici Caglia vodili su spor oko pitanja prava Crkve, a ne mogavši riješiti nesporazum papa je odlučio Arnira premjestiti u Split. Tom odlukom papa je riješio dva problema: pitanje novog splitskog nadbiskupa i sukob u Cagliu.¹⁷⁵ Nakon dolaska u Split i proglašenja nadbiskupom, Splitski traže od novog nadbiskupa da ode u Konstantinopol i tamo položi zakletvu vjernosti caru. Arnir pristaje i zajedno sa svojom pratnjom odlazi k caru Emanuelu Komnenu. No, nakon povratka iz Konstantinopola, Arnir se suočava s prvim problemima kao splitski nadbiskup. Riječ je bila o hvarskom biskupu Martinu, koji se u određenim godinama razbolio i počeo čudno ponašati. Njegovim vjernicima je to počelo jako smetati pa su odlučili otići u

¹⁷⁰ A. Nazor, 2015., str. 141.

¹⁷¹ Detaljnije o granicama sela Srinjine i o teritoriju Osića vidi u: *Codex diplomaticus XVIII*, dok. 170., str. 265-266., i A. Nazor, 2015., str. 141-142.

¹⁷² A. Nazor, 2015., str. 148-151.

¹⁷³ G. Novak, 2005., str. 417.

¹⁷⁴ Zoran Ladić, „O nekim hagiografskim motivima u Životopisu splitskog biskupa sv. Arnira“, *Croatia Christiana periodica*, Vol. 21., No. 40., Zagreb, 1997., str. 14.

¹⁷⁵ Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana. Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol, studija Radoslav Katičić (dalje: *Historia Salonitana*), Split, 2003., str. 109.

Split i tamo izabrati novog hvarskog biskupa. Izabrali su Lukara, sina splitskog arhiđakona Dujma Čikle. No, nakon nekog vremena Martin ozdravi i zatraži od Aleksandra III. da ga vrati na položaj biskupa s kojeg su ga nepravедno svrgnuli. Tako je i bilo – Lukara su svrgnuli, a Martin je ponovno zasjeo na mjesto hvarskog biskupa.¹⁷⁶

Osim problema s hvarskim biskupom, Arnir je imao problema i sa senjskim biskupom Mirejem. Problemi između splitskog nadbiskupa i senjskog biskupa nisu započeli s Arninom, već su bili prisutni i u vrijeme njegova prethodnika Girarda. Iako pravi uzrok koji je doveo do problema nije poznat, zna se da je ishod spora bilo oduzimanje biskupije i prihoda senjskom biskupu. Sukob između Arnira i Mireja riješen je 1178. tako da je senjskom biskupu vraćeno sve što mu je bilo oduzeto i dobio je još senjski i gacki arhiprezbiterat. Nakon postignutog dogovora, senjski biskup je morao prisegnuti da će ga se držati, međutim, nije to činio, tako da su se i dalje vodili sporovi sve do 1185., kada su napokon riješeni.¹⁷⁷

Nakon postanka splitskim nadbiskupom, Arnir je težio postati primasom, čime bi mogao nadzirati ostale dalmatinske biskupije i metropolije. Mogućnost za ostvarenje svog cilja Arnir je vidio tijekom održavanja sinode Gornje i Donje Dalmacije 1. rujna 1177. Sinoda se održavala zbog spora pod čijom nadležnosti će biti Hvarska biskupija, splitskom ili zadarskom, a vodio ju je papinski legat Rajmund de Capelli. Rajmund nije uspio riješiti sukob jer na crkvenom saboru nije bio prisutan zadarski nadbiskup Lampridije.¹⁷⁸ Potporu u ostvarenju njegova cilja nadbiskupu Arniru dao je barski nadbiskup Grgur, koji je zauzvrat tražio da mu Arnir pomogne u dobivanju palija¹⁷⁹ od pape Aleksandra III. Arnir, koji je oduvijek bio u dobrim odnosima s papom, založio se za Barsku biskupiju, koja je kasnije uzdignuta na metropolitanski status upravo onako kako je nadbiskup Grgur želio.¹⁸⁰

Osim što je imao problema s biskupima Hvara i Senja, nadbiskup Arnir imao je problema oko dokazivanja posjeda koji pripadaju splitskoj Crkvi. Tako je 1176. vođen spor oko zemlje u Stubici jer je Predan Adrijanić zajedno sa svojom rodbinom tvrdio

¹⁷⁶ Isto, str. 111, 113.

¹⁷⁷ Ivan Armanda, „Splitski nadbiskup Arnir u povijesnim vrelima i literaturi“, *Kulturna baština*, br. 38., Split, 2012., str. 12-13.

¹⁷⁸ Isto, str. 14.

¹⁷⁹ Palij dodjeljuje papa nadbiskupima kao znak zajedništva Rima i njihove nadbiskupije. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46269>, pristupljeno 25. 4. 2018.

¹⁸⁰ I. Armanda, 2012., str. 15-16.

da zemlja pripada njima, a ne samostanu sv. Petra. Splitska Crkva je raznim ispravama i dokumentima pokušala dokazati kako ta zemlja pripada njoj jer da je zemlju samostanu dao knez Rusin, a poslije Rusinove smrti tu je zemlju samostanu potvrdio kralj Slavac. U ovom sporu nadbiskup Arnir je presudio u korist samostana na temelju Rusinove i Slavčeve darovnice.¹⁸¹

Drugi spor koji je za nadbiskupa bio poguban, vodio se 1180. godine. Naime, Arnir je pokušao pomoću lažnih isprava oduzeti zemlju Kačićima, a zemlja oko koje je izbio sukob nalazila se na Mosoru. Tako je jednoga dana Arnir zajedno sa svojim ljudima otišao put Mosora kako bi označio granice posjeda koji pripadaju splitskoj Crkvi. Tamo je naišao na Nikolu Kačića i neke Poljičane koji su ga opkolili i napali, a na kraju i kamenovali jer je tvrdio da ta zemlja pripada splitskoj Crkvi.¹⁸² Vidjevši kako nadbiskup leži nepomičan, njegovi pratioci se brzo vrate u grad i obavijeste građane što se desilo. Nakon toga su SPLICANI došli na mjesto događaja i preuzeli Arnirovo beživotno tijelo, a zatim ga odnijeli u grad, gdje je pokopan u crkvi sv. Benedikta.¹⁸³

Nadbiskup Arnir je život završio na tragičan način, a koliko je bio utjecajan i važan stanovnicima Splita pokazuje to što su ga nakon njegove smrti počeli štovati i nazivati svecem. Nakon nekog vremena i crkva u kojoj je pokopan preimenovana je u crkvu sv. Arnira, a Juraj Dalmatinac je uz crkvu sagradio i kapelu u koju je premješten sarkofag s nadbiskupovim ostatcima. Godine 1806. sarkofag je premješten u samostan sv. Marije, a nakon toga u splitsku katedralu, gdje se nalazi i danas.¹⁸⁴

Prestanak sukoba između Poljičana i SPLICANA, određivanje granice i potpisivanje sporazuma 1444. godine

Nakon niza desetljeća sukoba između Poljičana i SPLICANA, zbog novih političkih i gospodarskih okolnosti 1444. godine napokon je postignut dogovor. Vidjevši da su Mlečani osvojili Omiš i Primorje, Poljičanima nije preostalo nego da i oni priznaju mletačku vlast, što su i učinili 29. siječnja 1444. godine. Sporazum su

¹⁸¹ *Codex diplomaticus* II, dok. 141., str. 143-144.; G. Novak, 2005., str. 96.

¹⁸² *Historia Salonitana*, str. 113.; N. Klaić, 1972., str. 96-97.

¹⁸³ *Historia Salonitana*, str. 115.; N. Klaić, 1972., str. 96-97.

¹⁸⁴ I. Armanda, 2012., str. 17.

potpisali poljički predstavnici Radoš Petrović i Ivan Grgurić te splitski knez Krsto Marcello, a ugovor je potvrdio i dužd Franjo Foscari 3. ožujka 1444.¹⁸⁵ Dogovoreno je kako će granica između Splita i Poljica biti Bilapeć, koja se nalazi na lijevoj strani rijeke Žrnovnice, a Poljičani su dobili 16 solana te sela Jesenice i Mrčilokva. Osim toga, pojedini Poljičani¹⁸⁶ dobili su kuće, posjede i novac u gradu Splitu kao znak prijateljstva i budućih dobrih odnosa.¹⁸⁷

Šesnaest solana s lijeve strane Žrnovnice Poljičani su međusobno podijelili. Devet solana dobili su didići da ih međusobno podijele, a ostalih sedam podijeljeno je između poljičkih knezova, kneza Radoša Petrovića, kneza Grgura i njegove braće i sinova, kneza Ivana Tvrdkovića, kneza Ugrinovića i njegovih nećaka, Petra Ugrinovića i Martina Dražojevića, odnosno njegove djece.¹⁸⁸ Sporazumom je također dogovoreno kako će Poljičani birati kneza između splitskih plemića. On će imati obavezu tri puta godišnje dolaziti u Poljica i tamo suditi. Dogovoreno je i kako će Poljičani na prostoru između Krke i Neretve te od mora do Livna ratovati o svom trošku, a sve izvan tih granica na teret Mlečana.¹⁸⁹

Osim što su obje strane dobile ono što su htjele – Poljičani veći dio Primorja i solane, a Splicićani zapadni dio Podstrane jer su uspjeli prijeći Žrnovnicu te solane i mlinove oko rijeke – potpisivanjem sporazuma postignuto je i smirivanje međusobnih sukoba. Za Splicićane je od velike važnosti bilo to što su uspjeli dobiti one solane koje su im Poljičani uzeli 1413., zbog toga što su od tih solana imali velike prihode. Iako su sporazumom riješeni međusobni sukobi, nakon potpisivanja došlo je do manjih problema oko posjeda koje su splitske obitelji De Madiis i De Martinis izgubile na području Primorja. Splitske obitelji tražile su povrat svojih posjeda od Poljičana. Dana 22. kolovoza 1445. i 8. kolovoza 1446. uspjeli su se međusobno dogovoriti oko tih posjeda. Pretpostavlja se da su im ih Poljičani ili vratili ili im dopustili da imaju neka prava nad njima.¹⁹⁰ Jedan manji problem, spor, zabilježen je i 1468. Riječ je bila o

¹⁸⁵ A. Duplančić, 1988., str. 156.; A. Nazor, 2015., str. 120.; I. Pivčević, 1996., str. 25.

¹⁸⁶ Knez Grgur Dražojević dobio je kuću i posjede na području Splitskog polja te 60 libara, knez Radoš i njegov brat također su dobili kuću i posjede na Splitskom polju i 40 libara, knez Dujam Ugrinović i nećak su dobili kuću i 20 libara, ostali knezovi Petar Dražojević, Ivan Turković, Petar Ugrinovć, Ivan Ugrinović i Nikola Rašić dobili su od 20 do 40 libara, s tim da su neki još dobili i sukno, kao, na primjer, Petar Ugrinović u vrijednosti od 40 libara. Ivan Ugrinović je uz novac dobio i suknenu kabanicu, a knez Nikola Rašić suknenu plašt. A. Nazor, 2015., str. 120-121.

¹⁸⁷ Isto, str. 120.

¹⁸⁸ Isto, str. 229-230.

¹⁸⁹ Isto, str. 121.

¹⁹⁰ Isto, str. 121-124.

selu Seocu koje je tada bilo u vlasništvu Poljica, a radobiljski plemići Nenadići tražili su njegovo vraćanje pod njihovu vlast. Spor je presuđen u korist Poljičana 19. srpnja 1468. godine.¹⁹¹ Pojavom zagovornika ugarsko-hrvatskog kralja Matije Korvina u Poljicima, došlo je do manjih narušavanja splitsko-poljičkog sporazuma. Korvin je svojim zagovornicima priznao neke povlastice i uzeo ih pod svoju zaštitu.¹⁹²

Pokušale su i Osmanlije narušiti sporazum podmićivanjem i davanjem raznih obećanja Poljičanima. No, nisu uspjele u svom naumu, već je došlo do sve većeg zbližavanja Splicišana i Poljičana u borbi protiv novih neprijatelja. Tijekom mletačko-osmanskog sukoba i Poljica i Split su bili ugroženi, a nakon prestanka ratovanja potpisan je 1479. ugovor o dvadesetogodišnjem miru. No, nakon što je 1499. istekao, Osmanlije su uspjele zauzeti Makarsko primorje i Krajinu, čime su Poljica bila ugrožena. Iako su se odupirali Osmanlijama na sve moguće načine, i uz pomoć Mlečana i Splicišana, Poljičani u toj borbi nisu uspjeli te su 1514. priznali osmansku vlast. Unatoč tome, splitsko-poljički odnosi nisu bili narušeni, već su oni i dalje bili u dobrim odnosima, o čemu nam svjedoči spominjanje Poljičana u vojnoj službi Mlečana, a i njihovi daljnji pokušaji u borbi protiv Osmanlija. Prostor Poljica za Mlečane je bio i dalje jako bitan zbog svog položaja, odakle su mogli nadgledati Split i okolicu.¹⁹³

¹⁹¹ A. Laušić, 1991., str. 108.

¹⁹² A. Nazor, 2015., str. 126.

¹⁹³ Isto, str. 126-130.

6. POLJIČKO SREDNJOVJEKOVNO DRUŠTVO

Svako društvo, pa tako i poljičko, obilježavaju određene karakteristike što ga čine drukčijim od ostalih. Poljičko društvo specifično je po tome što je uspjelo kroz niz stoljeća zadržati vlastitu samostalnost. Istraživanjem srednjovjekovnog društva Poljica utvrđeno je kako je ono bilo sastavljeno od plemstva (didića i ugričića), slobodnih seljaka, kmetova i Vlaha te da se proces staleških i klasnih odnosa u Poljicima pojavio kasnije i duže odvijao nego u drugim dijelovima Hrvatske i Dalmacije.¹⁹⁴ Poljičko društvo je karakteristično i po tome što je u njemu, bez obzira na klasne i staleške podjele, ipak postojala određena doza solidarnosti i međusobnog pomaganja. Razvoj se poljičkoga plemstva odvijao s određenim razlikama u odnosu na druge hrvatske krajeve prvenstveno zbog geografskog položaja Poljica, koji je uvjetovao dužu samostalnost Poljičana. Plemstvo u Poljicima bilo je podijeljeno na rodovsko, koje je bilo sastavljeno od plemenskih starješina koji svoje korijene imaju iz vremena narodnih vladara i uspjeli su se očuvati, te na vladarsko plemstvo, koje je svoj plemićki status dobilo zahvaljujući kralju.¹⁹⁵

Plemstvo, jedno od srednjovjekovnih društvenih staleža, nastalo je izdizanjem pojedinih obitelji. Kao najviši stalež, plemstvo je imalo društvenu i gospodarsku moć. Od same svoje pojave pa kroz daljnja stoljeća plemstvo se mijenjalo.¹⁹⁶ Hrvatska, kao i Ugarska, bile su takozvane „zemlje brojnog plemstva“, što bi značilo da je broj plemićkih obitelji bio proporcionalno puno veći nego u drugim europskim državama. One zemlje u kojima je plemstvo bilo organizirano na temelju rodova, kao u Irskoj, Škotskoj i Španjolskoj, postotak plemstva naspram ukupnog stanovništva iznosio je od 1 do 5 posto, a u nekim državama i 10 posto.¹⁹⁷ Velik dio plemstva osnovan je na temelju velikih rodovskih skupina koje su do prestiža dolazile uz pomoć političke moći i velikih posjeda. U zemljama zapadne Europe bio je razvijen dinastički rod, za koji je karakteristično nedijeljenje nasljeđa i određena ograničavanja prilikom stupanja u

¹⁹⁴ Ante Laušić, „Prilog proučavanju staleških razlika i društveno-gospodarskih odnosa u srednjovjekovnim Poljicima“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 15., No. 1., Zagreb, 1982., str. 6-7.

¹⁹⁵ A. Nazor, 2015., str. 64.

¹⁹⁶ Damir Karbić, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi*, Vol. 31., No. 31., Zagreb, 2006., str. 11, 15.

¹⁹⁷ Isti, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 16., Zagreb, 1998., str. 73.

bračnu zajednicu. Takva vrsta roda nije se razvila i na području Hrvatske, već suprotno, rod za koji je bilo karakteristično dijeljenje nasljeđa i sloboda prilikom stupanja u bračnu zajednicu, što je rezultiralo njegovim dužim opstankom.¹⁹⁸

Hrvatsko plemstvo je bilo organizirano u plemićke rodove koji su potekli s područja Krbave, Like, srednje i sjeverne Dalmacije te Slavonije. Od tih plemićkih rodova nastale su najpoznatije hrvatske plemićke obitelji Nelipčići, Zrinski, Frankopani, Kurjakovići i Berislavići. Tijekom oblikovanja srednjovjekovnog društva u prvoj polovici i sredinom četrnaestoga stoljeća, slobodni seljaci postajali su hrvatski plemići i to uz pomoć kraljevske vlasti. U kasnijim vremenima došlo je do stvaranja staleških razlika, a time i do dvojakog značenja pojma plemstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj. Od tada imamo plemstvo sastavljeno od velikaša te niže plemstvo, koje se sastojalo od nižeg plemstva u užem smislu i plemstva koje je potjecalo od dvanaest plemena.¹⁹⁹ Treba napomenuti kako se plemstvo u srednjovjekovnoj Hrvatskoj i Slavoniji razlikovalo. Plemstvo u srednjovjekovnoj Slavoniji nastajalo je pod izravnim utjecajem vlasti Arpadovića i Anžuvina, dok plemstvo srednjovjekovne Hrvatske i Dalmacije nastaje pod utjecajem unutarnjih društvenih procesa.²⁰⁰

Nastankom i razvojem hrvatskog plemstva bavili su se najistaknutiji hrvatski povjesničari Ferdo Šišić,²⁰¹ Vjekoslav Klaić,²⁰² Miho Barada,²⁰³ Nada Klaić²⁰⁴ i drugi. Krajem 20. i početkom 21. stoljeća počinju se istraživati i pojedini plemićki rodovi u različitim dijelovima Hrvatske. Damir Karbić istraživao je rod Šubića Bribirskih,²⁰⁵ Marija Karbić se bavila slavonskim plemstvom,²⁰⁶ Ivan Botica je pisao o Kurjakovićima,²⁰⁷ a Ivan Jurković je, osim o Ugrinovićima, pisao i o raseljavanju

¹⁹⁸ D. Karbić, 2006., str. 16-20.

¹⁹⁹ N. Budak, T. Raukar, 2006., str. 225, 253.

²⁰⁰ Isto, str. 225-226.

²⁰¹ Ferdo Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925.

²⁰² Vjekoslav Klaić, „Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 130., Zagreb, 1897., str. 1-85.

²⁰³ Miho Barada, „Postanak hrvatskog plemstva“, *Časopis za hrvatsku povijest*, br. 3., Zagreb, 1943., str. 193-218.

²⁰⁴ Nada Klaić, „Postanak plemstva „dvanaestoro plemena kraljevine Hrvatske“, *Historijski zbornik XI-XII*, Zagreb, 1958-1959., str. 121-163.

²⁰⁵ Damir Karbić, „Odnosi gradskoga plemstva i bibrirskih knezova Šubića: Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna“, *Povijesni prilozi*, Vol. 35., No. 35., Zagreb, 2008., str. 43-58.; isti, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 22., Zagreb, 2005., str. 1-26.

²⁰⁶ Marija Karbić, „Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća“, *Scrinia Slavonica*, Vol. 5., No. 1., Slavonski Brod, 2005., str. 48-61.

²⁰⁷ Ivan Botica, *Krbavski knezovi u srednjem vijeku*, doktorska disertacija, Zagreb, 2011.

plemstva tijekom osmanskih osvajanja.²⁰⁸ U novije vrijeme neki povjesničari se bave i istraživanjem strukture plemstva i plemićkih rodova.²⁰⁹

Didići i ugričići

Poljičko plemstvo sastojalo se od didića i ugričića. Didići su poljički plemići, pripadnici rodovskog plemstva starohrvatskog podrijetla.²¹⁰ O podrijetlu didića postoji više teorija. Prva je da prema povijesnoj poljičkoj predaji didići potječu od trojice Miroslavovih sinova, a druga da potječu od hrvatskih seobnih plemena i da su stalno naseljeni na plemenšćini, odnosno svojoj zemlji koja je neotuđiva.²¹¹ Na toj svojoj zemlji didići su imali vinograde, pašnjake i druge kulture koje su im obrađivali kmetovi i davali im dio uroda.²¹² S obzirom na to da su priznavali i vlast bosanskih vladara, nazivaju se još i bosanskim plemstvom. Za didiće je značajno kako nisu priznavali ugarsko-hrvatske povelje jer su preko svoje plemenšćine bili vezani za svoje porijeklo.²¹³ Iako Barada odbacuje poljičku predaju o tome kako su didići potomci triju Miroslavovih sinova, ne odbacuje tvrdnju da su postojala tri plemena na području Poljica.²¹⁴ Didići su većinom naseljavali područje u Docu Donjem i Gornjem, Dubravi, Čišlima, Kostanjama, Sitnom i Zvečanjima te su se postupno širili i na druga područja u Poljicima, gdje su zatekli i Vlahe.²¹⁵

O tome tko su Vlasi i odakle su došli u hrvatskoj historiografiji postoji više mišljenja. Neki smatraju kako su Vlasi romanski doseljenici koji su se nakon nekog vremena asimilirali sa Slavenima, a drugi smatraju da su bili pripadnici autohtonog

²⁰⁸ Ivan Jurković, „Ugrinovići od Roga – Raseljena obitelj plemenitog roda Šubića Bribirskih za trajanja osmanske ugroze“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 26., Zagreb, 2009., str. 71-85.; isti, „Socijalni status i prisilni raseljenici podrijetlom iz hrvatskih plemićkih obitelji u zemljama njihovih doseoba za trajanja osmanske ugroze“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 23., Zagreb, 2005., str. 63-85.

²⁰⁹ Ivan Majnarić, „Kasnosrednjovjekovna obiteljska struktura hrvatskoga plemstva“, *Povijesni prilozi*, Vol. 48., No. 48., Zagreb, 2015., str. 7-30.; Antun Nekić, „Problemi "linearnosti" i "normativnosti" u istraživanju srednjovjekovnih plemićkih srodničkih zajednica“, *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, Rijeka, 2014., str. 73-98.

²¹⁰ Miho Barada, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb, 1957., str. 48-49.

²¹¹ M. Pera, 1978., str. 117.; isti, 1988., str. 148.

²¹² Juraj Marušić, „Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko-društveno životu poljičkih sela (i katuna)“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 110.

²¹³ M. Pera, 1988., str. 156-157.

²¹⁴ M. Barada, 1957., str. 50.

²¹⁵ M. Pera, 1978., str. 127.

stanovništva prije pojave Slavena. Znamo da su živjeli i na području Poljica, koja su naseljavali postupno, i Cetinske krajine, a bili su poznati po tome što su živjeli u gorskim krajevima i bavili se stočarstvom. Negdje početkom petnaestoga stoljeća sjedinili su se s Hrvatima. Pretpostavlja se da su bili slobodni ljudi, a imamo i poseban zakon koji se odnosio na njih, *Zakon za Vlahe u Cetinskoj županiji od 18. III. 1436. godine*, u kojem se spominju kao „dobri Vlasi“, odnosno plemići. Poznato je da su 1322. sudjelovali u ratu zajedno s Poljičanima na strani Mladena II. U četrnaestom i petnaestom stoljeću nalazimo ih na području središnje Dalmacije, a samim time i u Poljicima. Ove Vlahe u Poljicima razlikujemo od Vlaha-Srba, koji su bili prisutni tijekom osmanlijske vlasti u 16. i 17. stoljeću.²¹⁶ O Vlasima u Poljicima svjedoči nam i Poljički statut, iako ih spominje samo jednom, a zahvaljujući tome znamo da nisu bili ovisni o gospodaru, kako je to bilo u slučaju kmetova u Poljicima.²¹⁷

Što se tiče didića kao starog izvornog plemstva, osim na području Poljica nalazimo ih i u njihovoj okolini, odnosno na području Kaštela. Kaštelanski didići su osnovali svoje naselje na Kozjaku i tamo ostali sve do pojave Osmanlija krajem petnaestoga i početkom šesnaestoga stoljeća. Bili su slobodni ljudi koji su pružali otpor neprijateljima i branili svoju djedovinu kao i poljički didići. Godine 1226., nakon poraza od Splita, didići se nastanjuju na području Trogira i Splita. Kao što su poljički didići zadržali pravo izbora svog kneza, tako su i ovi kaštelanski zadržali pravo izbora župnika.²¹⁸

Ugričići ili ugarska vlastela, kako ih se naziva, pripadnici su poljičkog plemstva čiji su predci došli u Poljica sredinom četrnaestoga stoljeća. Nakon Karlove smrti, na vlast dolazi njegov sin Ludovik I. Anžvinac, koji je za vrijeme svoje vladavine uzdigao Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo. Jedan od Ludovikovih ciljeva je bilo pokoravanje Hrvatske tako da sve županije i utvrde stavi pod kraljevsku vlast kako bi uspio na tim područjima stvoriti novo plemstvo, koje će mu biti odano. Kako bi došao do svog cilja, Ludovik je morao izaći kao pobjednik protiv hrvatskih velikaša. U ostvarenju njegova cilja pomoglo mu je to što je Ivaniš Nelipčić nakon očeve smrti prešao na Ludovikovu stranu. Nakon Ivaniša su i drugi hrvatski velikaši počeli prelaziti pod kraljevsku vlast. Plemstvo koje je Ludovik namjeravao stvoriti imalo bi

²¹⁶ Isti, 1988., str. 133-135.; A. Laušić, 1982., str. 18-19.; S. Kaštelan, 1940., str. 48-49.; A. Laušić, 1991., str. 153.

²¹⁷ M. Pera, 1988., str. 424.; A. Laušić, 1991., str. 153.

²¹⁸ A. Laušić, 1991., str. 143.

određene privilegije, ne bi plaćalo porez na zemlju, imalo bi vlastito sudstvo i određene olakšice u vojnoj službi.²¹⁹ Oko godine dolaska ugričića u Poljica postojale su razne pretpostavke. Raspon njihovog mogućeg dolaska u Poljica prostire se od 1242., od bijega Bele IV. pred Tatarima, pa sve do vladavine Ludovika I., koji je nakon Zadarskog mira u Poljica poslao dva svoja plemića, Jurja Rajčića i Jurja Dražojevića, da umjesto njega upravljaju Poljicima. Upravo od ta dva plemića nastalo je novo poljičko plemstvo, koje se nazivalo ugričići ili vlastela. Naziv ugričići dobili su vjerojatno zbog toga što su došli iz krajeva koji su bili pod većim kraljevskim utjecajem ili zbog toga što im je osobno ugarsko-hrvatski kralj dodijelio plemićki status.²²⁰ Ugričići su u Poljicima naselili mjesta u Donjim Poljicima te sela Tugare i Srinjine, a kasnije su se širili i na Dubravu i Gornja Poljica.²²¹ Za razliku od didića, priznavali su samo vlast ugarsko-hrvatskog kralja.

Pojavom ugričića u Poljicima došlo je i do uvođenja feudalizma, no nešto kasnije nego u ostalim europskim zemljama. Pojava feudalizma nije se odvijala jednako kod svih naroda jer je na njegovo oblikovanje utjecalo više različitih faktora, poput gospodarskih, političkih i geografskih.²²² U Poljicima se feudalizam pojavio dolaskom Dražojevića i Rajčića u drugoj polovici četrnaestoga stoljeća, a svoj vrhunac dostiže oko 1500. godine. Njegovo je širenje u Poljicima bilo ograničeno zbog dva razloga: zato što su ona bila rodovsko-plemički uređena i zato što je Poljičane opasnost od vanjskih neprijatelja povezivala u još čvršću i solidarniju zajednicu.²²³

Prvi sigurni spomen Jurja Rajčića, kojem je Ludovik I. dao feud u Poljicima,²²⁴ zabilježen je 13. srpnja 1358., kada je došlo do formiranja granice između Splita i Klisa. Iako se smatralo kako se njegov dolazak možda dogodio i prije 1358., to bi bilo nemoguće zbog toga što je Juraj živio i radio u Splitu, a znamo da je Split bio u rukama Mlečana još 1357. i da su Ludovik I. i Mlečani bili neprijatelji, tako da potonji sigurno ne bi dopustili Jurju da stanuje u njihovom gradu i da radi u korist kralja.²²⁵ Iako je Rajčić upravljao Poljicima, on nikada tamo nije živio, već u Splitu, gdje je na

²¹⁹ Isto, str. 92-93.

²²⁰ A. Nazor, 2015., str. 64.

²²¹ M. Pera, 1988., str. 160.

²²² Miho Barada, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Zagreb, 1952., str. 9-11.

²²³ Mirko Klarić, „O poljičkoj samoupravi“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Vol. 43., No. 2., Split, 2006., str. 153.

²²⁴ R. Ferri, 1971., str. 37.

²²⁵ I. Pivčević, 1996., str. 10-11.

kraju umro i bio pokopan. No, nakon Rajčičeve smrti njegovi sinovi Novak i Ugrin odlučili su prodati svoje zemlje u Ugarskoj i preseliti se u Poljica. U Poljicima su dobili zemlje na lijevoj strani Cetine, Ugljan i Doljan, koje im je kasnije oteo Ivaniš Nelipčić. Međutim, kako je njihov otac bio kraljev poslanik, Ugrin i Novak su odmah zatražili od Ludovika I. pomoć da im se vrati oteta zemlja, a kralj je izdao naredbu 12. listopada 1377. banu Nikoli Seču da zaštiti njihove posjede.²²⁶

O dolasku i podrijetlu Jurja Dražojevića u hrvatskoj historiografiji iznesene su dvije teorije. Prema prvoj teoriji Dražojević je bio poslan od Ludovika I. u Poljica kao i Juraj Rajčić, a prema drugoj su Dražojevići ustvari starosjedioci i to od plemena Tišimira.²²⁷ Nakon što su se Ugrin i Novak doselili u Poljica, tamo su se sprijateljili s Dražojevićima, s kojima su se kasnije povezali ženidbenim vezama zato što se Ugrin, nakon što mu je umrla supruga, oženio jednom od Dražojevićevih kćeri, kao i njegov sin Stjepan. Magdalena Ugrin, koja mu je bila kći iz prvog braka, udala se za Jurja Dražojevića. Potomstvo iz tih brakova stvorilo je novi stalež u Poljicima. Od tada, osim didića, imamo i ugričiće ili vlastelu.²²⁸ Kao svjedoci prilikom određivanja granica Splita s Omišem, Poljicima i Klisom spominju se Juraj Dražojević i Ugrin Rajčić 1390., a u jednom dokumentu iz 1405. spominju se Ugrin i Petar Rajčić te Juraj Dražojević.²²⁹ U sporu koji se odvijao između Ivaniša Nelipčića i Poljičana spominje se Juraj Dražojević.²³⁰ Obitelj Dražojević je uspjela svoje prezime zadržati sve do samog kraja poljičke samostalnosti i biti jedna od uglednijih obitelji ne samo u Poljicima već i izvan nje, dok obitelj Rajčić to nije uspjela, tako da su se njihovi potomci kasnije prezivali Ugrinovići i Novakovići, a ta prezimena i danas imamo na području Poljica.²³¹

Teško je odgovoriti na pitanje kakav je odnos bio između didića i pridošlih ugričića nakon njihovog dolaska jer nemamo podataka o tome. Možemo samo pretpostaviti da su se didići ili pokušali oduprijeti novom plemstvu, kao što su to učinili stanovnici Trogira kada im je došlo novo plemstvo 1387., ili su ipak odlučili prihvatiti to novo bogato plemstvo koje je Ludovik I. poslao kao svoje zastupnike. Zahvaljujući Poljičkom statutu znamo da su najvažnije uloge u obavljanju vlasti ipak na početku

²²⁶ Isto, str. 11.

²²⁷ R. Ferri, 1971., str. 37-38.

²²⁸ A. Laušić, 1991., str. 95-96.; S. Kaštelan, 1940., str. 30.

²²⁹ T. Heres, 1984., str. 34.

²³⁰ I. Pivčević, 1996., str. 22.

²³¹ T. Heres, 1984., str. 34.

dodjeljivane didićima. U kasnijim stoljećima došlo je do izjednačavanja didića i ugričića te su ravnopravno počeli sudjelovati u upravnoj i sudskoj vlasti.²³²

Težnja za vlašću vidljiva je u pojedinim dijelovima Poljičkog statuta. U čl. 3 vidimo kako se uz kneza odabiru i tri suca iz svakog plemena, u čl. 21 sud se sastoji od 9 didića i 4 ugričića, a već u čl. 24 imamo po četiri predstavnika iz redova didića i četiri od ugričića, što je značilo njihovo izjednačavanje. No, nakon što su ugričići ojačali i izjednačili se s didićima, u strahu da će ih nadjačati, didići u svoje društvo plemenitih uvode nove članove. No, nije svatko mogao postati dio plemićkog društva, već je to bilo određeno statutom. Prema Poljičkom statutu, u plemićko društvo su se mogle primiti samo one osobe koje su plaćale desetinu, dakle posjedovale zemlju, a njihovo primanje u društvo obavljaju plemenske ustanove pojedinog plemena. Tek nakon toga osoba dobiva pravo da sudjeluje u vlasti.²³³

Ugričići su uspjeli krajem četrnaestoga stoljeća postići da se iz njihovih redova bira poljički knez, dok se iz redova didića bira vojvoda, a sudci se birali jedan iz reda didića, a drugi iz reda ugričića.²³⁴ Iz takvih odluka je vidljivo određeno suparništvo u nadmetanju za vlašću između didića i ugričića. Osjećajući se ugroženima, didići su ograničili ugričićima određene ustupke koje su im do tada davali, a iz istog razloga su 1482. adoptirali dvanaest obitelji u svoje redove kako bi se ojačali. Uspjeli su poljički didići ojačati pa je u kasnijim stoljećima poljički knez biran iz njihovih redova.²³⁵ U narednim stoljećima zbog pokušaja nekih lažnih plemića da uđu u poljičko plemstvo zatraženo je od mletačke vlade da se sastavi točan popis poljičkog plemstva. Taj popis je pisan poljičkom bosančicom i važan je u rasvjetljavanju broja pripadnika i općenito društvene uloge didića.²³⁶

²³² A. Laušić, 1991., str. 145.; A. Nazor, 2015, str. 64.

²³³ M. Barada, 1957., str. 47-48.; A. Laušić, 1982., str. 12.

²³⁴ Juraj Marušić, „Prilog istraživanju procesa i stupnja ekonomsko-društvenog raslojavanja i klasnih odnosa u staroj poljičkoj župi-općini“, *Poljički zbornik III.*, Split, 1978., str. 62.

²³⁵ Isto, str. 56.

²³⁶ A. Laušić, 1982., str. 12-13.

Pučani ili slobodni seljaci

Slobodni poljički seljaci kao pripadnici poljičkog društva živjeli su u katunima, odnosno poljičkim selima, a činili su najveći dio stanovništva u srednjovjekovnim Poljicima.²³⁷ Slobodni seljaci ili pučani, kako ih je zabilježio Poljički statut, odgovaraju *villanima*, koji se spominju u Sumpetarskom kartularu s početka dvanaestoga stoljeća. Zanimljivo je kako se *villani* spominju i u zapadnim dijelovima Europe, ali u suprotnom značenju, to jest kao neslobodni seljaci vezani za zemlju. Slobodni seljaci koji su živjeli u Poljicima imali su skoro sva prava i privilegije kao i plemići na području Poljica, osim što nisu mogli sudjelovati u sudstvu i vlasti, odnosno nisu mogli biti primljeni u najviši sudski i izvršni organ vlasti u Poljicima, poljički Stol ili Banku. Pripadnici poljičkih slobodnih seljaka u svom vlasništvu su posjedovali i zemlju koju su dobili nasljedstvom, kupnjom ili kao naknadu za rad. Kako to uvijek biva, tako je i u Poljicima bilo pokušaja da se slobodni seljaci uvuku među tada najvažnije i najznačajnije Poljičane. Imamo primjer Stjepana Stazića, koji je bio iz Doca Donjeg i morao je dokazivati svoje didičko podrijetlo.²³⁸

Kmetovi

Kao i u svakom feudalnom društvu, tako i u poljičkom imamo kmetove, zavisne seljake koji su radili na tuđoj zemlji, obrađivali ju te jedan dio prihoda morali davati njezinu vlasniku. No, oni nisu bili kmetovi u klasičnom smislu kakve imamo u ostalim feudalnim zemljama. Nisu bili kmetovi od rođenja, već su taj status dobivali preko radnih odnosa, kao najamni radnici.²³⁹ Iz Poljičkog statuta je vidljivo kako je kmetu njegov feudalac i nadležni sudac. U slučaju da kmet nije zadovoljan sudčevom, gospodarovom odlukom, on ga ne može tužiti sve dok je u odnosu s njim. No kmetovi u Poljicima su imali određenu vrstu slobode, koja im je omogućavala da raskinu odnose sa svojim gospodarom, kao što su to već imali i kmetovi na području Slavonije i Dalmacije tijekom 14. stoljeća. Također, kmet u Poljicima je mogao uz pomoć svog rada i zarađenog novca kupiti ili unajmiti određeno zemljište na kojem bi

²³⁷ Ferdo Čulinović, „Državnopravni položaj slobodnih općina Poljica“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 48.; M. Pera, 1988., str. 138.

²³⁸ A. Laušić, 1991., str. 148-150, 165.

²³⁹ Isto, str. 150.

sagradio kuću i obrađivao zemlju, što bi ga polako uzdizalo u viši društveni stalež, to jest iz statusa neslobodnog u status slobodnog seljaka.²⁴⁰

²⁴⁰ Isto, str. 151-152.; A. Nazor, 2015., str. 68-69.; M. Pera, 1988., str. 166-168.

7. POLJIČKI STATUT

Poljički statut najvažniji je izvor pravnih normi poljičkog društva. Statut određuje poljičko pravo koje se svojim sadržajem, stilom i utvrđivanjem društveno-ekonomskih odnosa razlikuje od prava ostalih tadašnjih hrvatskih statuta. Poljičko društvo razvilo je svoje specifično pravo iz potrebe za međusobnom slogom, mirom i solidarnošću. Poljičko pravo se ističe po tome što mu je cilj zaštita interesa ne samo pojedinca već i veće zajednice na području Poljica. Razlozi nastajanja Poljičkog statuta su želja za slogom, jedinstvom i vlastitom samostalnošću ne samo od Venecije nego i od drugih tada vladajućih država, zatim što bolji položaj didića i ugričića koji su bili većinsko stanovništvo Poljica, a i potreba Poljičana da i oni imaju vlastiti pravni pisani zakonik.²⁴¹ Poljički statut nije zakonik u klasičnom pogledu, iako donosi niz normi koje se odnose na ustroj tadašnje poljičke zajednice, sudstvo, upravu, civilno i krivično pravo. Uz Vinodolski zakonik, Poljički statut spada u jedan od najvrednijih pravno-povijesnih spomenika.²⁴² Važnost statuta je i u tome što on, osim preuzimanja određenih pravila crkvenog i rimskog prava, sadržava vrlo mnogo starinskog prava i staroslavenskih društvenih propisa.²⁴³ Osim toga, iz statuta je vidljivo kako je on ustvari odraz života u Poljicima jer je kroz stoljeća pratio i zapisivao promjene koje su se događale u poljičkom društvu. Promjene koje su unašane u statut suprotstavljale su se starim odredbama, koje su blaže, odnosno više su odgovarale tadašnjim društveno-ekonomskim prilikama jer je stari zakon za novonastale prilike izgledao nepravедno.²⁴⁴

Poljičkim statutom u Poljicima su regulirani društveno-ekonomski odnosi koji su specifični u odnosu na druge slične dokumente ili statute. Odnosi između kmeta i plemića u Poljicima regulirani su običajnim pravom i Poljičkim statutom, dok je u susjednim gradskim i otočnim komunama odnos između vlasnika zemlje i seljaka, osim što je bio reguliran običajnim pravom i statutima, bio uređen i određenim privatnim ugovorom koji se mogao mijenjati i prenositi na nasljednike.²⁴⁵ Dodatna

²⁴¹ M. Pera, 1988., str. 231-234, 387.

²⁴² Isto, str. 231-232.; Ante Nazor, „Statutom protiv nasilja – pragmatičnost ili savjest: primjer srednjovjekovne hrvatske općine Poljica“, *Acta Histriae*, 10, Koper, 2002., str. 52.

²⁴³ M. Pera, 1988., str. 387-388, 411.

²⁴⁴ Antun Cvitanić, „O važnosti proučavanja specifičnosti poljičkog statutarnog uređenja“, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002., str. 317-318.

²⁴⁵ A. Laušić, 1991., str. 124-125.

karakteristika i važnost Poljičkog statuta je njegova arhaičnost koja nam omogućuje proučavanje života ljudi toga doba.²⁴⁶

Osim po proučavanju političkih, društvenih i ekonomskih odnosa, Poljički statut je značajan i kao jezični spomenik Poljica. Na području Poljica veliku odgovornost i važnost u razvijanju pismenosti su imali svećenici glagoljaši koji su prepisivali dokumente i knjige te kojima je cilj bio da prenose znanje i na druge. Pismo kojim su pisali svećenici glagoljaši, a koristilo se sve do devetnaestoga stoljeća, bila je poljičica.²⁴⁷ Poljičica je jedna od triju varijanti ćirilice, kojom se pisalo u Poljicima, a još se naziva hrvatska ćirilica ili bosančica, odnosno to je poseban tip splitsko-poljičke bosančice kojim su pisani različiti dokumenti u Poljicima i na području središnje Dalmacije.²⁴⁸ Analizom teksta Poljičkog statuta vidljivo je kako su ga pisali svećenici jer su u statutu vidljivi elementi kanonskog i rimskog prava.²⁴⁹

Pri proučavanju jezičnih povijesnih spomenika pred lingvistima je zadatak da pokušaju odrediti u kakvom je odnosu bio jezik u kojem je pisan naspram tadašnjeg govora. No, treba napomenuti kako tijekom analiziranja određenih povijesnih spomenika treba uzeti u obzir i druge elemente, poput mjesta u kojem je pisan, tko ga je pisao, je li ta osoba obrazovana ili nije, njezino zanimanje, utjecaj Crkve i druge čimbenike. Za Poljički statut znamo da su ga prepisivali svećenici glagoljaši i da u sebi sadrži dosta poljičkog narodnog govora. Poljički statut je pisan s ciljem da se odrede međusobni odnosi u Poljicima, a pisan je dugi niz godina, što je vidljivo samim dodatcima u statutu, a i u jeziku, koji se kroz godine mijenjao.²⁵⁰

Poljički statut pisan je bosančicom, međutim, s obzirom na to da do nas nije došao u svom prvotnom obliku nego u dopunjenoj verziji vidljiva je promjena u stilu i jeziku pisanja. No, znamo da je pisan tadašnjim poljičkim govorom u kojem su se izmjenjivala dva narječja, čakavsko i štokavsko, pri čemu je na kraju došlo do pobjede štokavskog nad čakavskim.²⁵¹ Što se tiče stila Poljičkog statuta, on je karakterističan po tome što je istovremeno dobronamjeran i okrutan, kažnjava i

²⁴⁶ M. Pera, 1988., str. 231-232.

²⁴⁷ Marija Tomelić Ćurlin, „O fonološkim obilježjima jezika Poljičkoga statuta i današnjeg govora Srijana“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 5., Split, 2012., str. 195-197.

²⁴⁸ A. Nazor, 2015., str. 16.; <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49321>, pristupljeno 20. 7. 2018.

²⁴⁹ M. Pera, 1988., str. 394.

²⁵⁰ Zvonimir Junković, „Jezik Poljičkoga statuta“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 118.

²⁵¹ Isto, str. 118.; A. Laušić, 1991., str. 127.; M. Pera, 1988., str. 412.

nagrađuje te je vidljiva važnost i odlučnost njegovog sadržaja i normi. Poljički statut kroz sve svoje odredbe dočarava tadašnji način života i poštivanje statuta od tadašnjih stanovnika Poljica.²⁵² Različiti rukopisi kojima je kroz stoljeća Poljički statut pisan i nadopunjavan omogućuju nam da pokušamo približno odrediti vrijeme nastanka prve redakcije statuta.²⁵³ Promjene koje su se događale niz stoljeća u Poljicima utjecale su na sadržaj statuta, a samim time i na više njegovih redakcija i prijepisa, od koji naravno nisu svi sačuvani. U hrvatskoj historiografiji zastupljena su različita mišljenja o broju redakcija Poljičkog statuta.²⁵⁴

Kada se govori o starosti naših pravnih srednjovjekovnih kodeksa, uglavnom se misli na godinu njihove redakcije koja je nama poznata bez obzira na to je li se uspio sačuvati u originalu ili je ipak do nas došao prijepis kodeksa. U pogledu srednjovjekovnih pravnih kodeksa treba znati razlikovati starinu sadržaja nekog kodeksa i značenje njegovih odredbi od starosti same redakcije, kao što je u slučaju Poljičkog statuta jer najstarija njegova redakcija koja je došla do nas potječe iz 1444., dok su sadržaj i norme samog statuta starije jer je ipak neka odredba morala godinama biti primjenjivana kako bi uspjela biti zapisana u pravni kodeks i da se očuva stoljećima.²⁵⁵

Najstariji sačuvani prijepis statuta nastao je u zadnjoj četvrtini petnaestoga stoljeća. Osim najstarijeg, sačuvano je i dosta mlađih prijepisa statuta koji su podijeljeni u dvije skupine. Prvoj skupini pripadaju rukopisi starije redakcije, koji su po sadržaju i jeziku najbliži najstarijem rukopisu, a drugoj pripadaju rukopisi mlađe redakcije, koji se samim time razlikuju od najstarijeg prijepisa. Upravo zbog toga što su prijepisi nastali u različitim vremenskim razdobljima, dobar su povijesni izvor za analizu poljičkog govora. Mogu poslužiti i za uspoređivanje s današnjim govorom na području Poljica, kako bi se vidjelo jesu li neke riječi možda ostale stoljećima u upotrebi.²⁵⁶ Mlađi prijepisi rukopisa statuta razlikuju se po nekim jezičnim crtama, a potječu iz sedamnaestoga ili osamnaestog stoljeća. U prijepisima starije redakcije, koja je sličnija glavnom rukopisu, promjene su uglavnom male i riječ je o arhaizmima

²⁵² Z. Junković, 1968., str. 131-132.

²⁵³ A. Laušić, 1991., str. 127.

²⁵⁴ Isto, str. 129.

²⁵⁵ Antun Cvitanić, „Neka razmišljanja o starosti odredaba Poljičkog statuta“, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002., str. 335-336.

²⁵⁶ Z. Junković, 1968., str. 118.

te nekim inovacijama, dok u mlađim prijepisima ima dosta novih jezičnih inovacija u sintaksi, morfologiji, leksiku i fonetici.²⁵⁷

No, zbog krivog tumačenja određenih datuma neki hrvatski povjesničari poput Vatroslava Jagića i Matije Mesića smatrali su kako najstariji rukopis Poljičkog statuta treba datirati u šesnaesto ili početak sedamnaestoga stoljeća. Jagić je rukopise podijelio u dvije skupine i nazvao ih novom i starom redakcijom, a kriterij po kojem su se razlikovale bio je naslov. Naslov starije redakcije bio je: „*U ime Gospodina Boga Amen. Statut poljički izući statut i(z) staroga novi činimo na lita Gospodina Isukrsta 1440.*“ (ćirilskim slovima – brojkama), a mlađoj redakciji je u naslovu dodano: „*a sada pripisujuemo na 1665 febrara na 10 (I) u Poljici u caruvi svetoga Klimenta pod Sitno*“.²⁵⁸ Dalje je utvrdio kako je razlika između mlađe i starije redakcije u nekim novim odredbama, napisima i izmjenama nekih članaka u statutu, te da je pet tekstova jednako, na temelju kojih je napisao svoje izdanje Poljičkog statuta, a da je mlađi tekst, odnosno četiri mlađa prijepisa, služio za stvaranje onog rukopisa koji se danas čuva u HAZU.²⁵⁹ Najstariji sačuvani rukopis Poljičkog statuta čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i to pod signaturom Ic65, u čijem su naslovu upisana i slova Č i U, koja označavaju 1400. godinu. Uz ovaj najstariji rukopis, postoje i četiri mlađe redakcije koje u svom naslovu osim slova Č i U, imaju i slovo M, što označava 1440. godinu.²⁶⁰

Vladimir Mošin je više puta proveo analizu godina, pravopisa i vodenih znakova te utvrdio kako je najstariji rukopis napisan krajem petnaestoga ili početkom šesnaestoga stoljeća. Uočio je kako je umjesto godine 1476. na početku članka 88. Poljičkog statuta krivo čitana godina 1576. i odredio nastanak najstarijeg rukopisa oko 1515. godine, koji predstavlja treću redakciju statuta iz 1485. Ta treća redakcija je poznata po tome što regulira odnos između didića i ugričića.²⁶¹

Što se tiče pitanja broja redakcija Poljičkog statuta, ni oko toga hrvatski povjesničari nisu složni. Nakon Vatroslava Jagića koji je redakcije podijelio na stariju i mlađu ili prvu i drugu skupinu, Miroslav Pera smatra da statut ima pet redakcija, dok

²⁵⁷ Isto, str. 126-127.

²⁵⁸ Vladimir Mošin, „Najstariji rukopis Poljičkog statuta i problem redakcija statuta“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 9.; Z. Junković, 1968., str. 119.; A. Laušić, 1991., str. 129.

²⁵⁹ V. Mošin, 1971., str. 9.

²⁶⁰ A. Laušić, 1991., str. 130.

²⁶¹ Isto, str. 130-131.; M. Pera, 1988., str. 403.

je Vladimir Mošin mišljenja da ima četiri. No, jedno je sigurno – da su sve redakcije Poljičkog statuta nastajale u razdobljima koja su bila prijelomna za Poljica, kada su dolazila pod vlast novih gospodara Mlečana ili Osmanlija, s ciljem zaštite poljičkog kraja i društvenog ustrojstva poljičke zajednice.²⁶²

Miroslav Pera smatra kako je prva od pet redakcija nastala oko 1322. te da je bila podnesena tadašnjem hrvatsko-ugarskom kralju Karlu I. Robertu, koji nije odobrio redakciju statuta. Poljički se statut spominje i u pismu kraljici Elizabeti 1383., u kojem joj se SPLICANI žale kako se Poljičani pokoravaju samo svojim zakonima i odbacuju sve druge zakone i običaje, što bi bio dokaz da je već tada postojala jedna od redakcija statuta. Drugu redakciju Pera smješta u 1387. godinu i smatra da je ona bila podnesena 22. srpnja 1387. na odobrenje bosanskom kralju Tvrtku I., koji ju je i odobrio te su nakon toga nastajale kasnije različite varijante Poljičkog statuta. Treća redakcija nastala je 1440. i to prema jednom od autentičnih primjeraka iz druge redakcije. Sastavljena je kada su Poljica promijenila vladara, odnosno kada su prešla pod mletačku vlast. Četiri godine poslije, odnosno 1444., ta redakcija je odnijeta na odobrenje u Veneciju, gdje je i odobrena. Četvrta je redakcija, prema Peri, nastala 1485., a vezana je za sprječavanje pokušaja odvajanja Poljica od Mlečana i prijelaz pod novog gospodara, ugarsko-hrvatskog kralja. Zanimljiva je po tome što su napravljene mnoge izmjene i dopune, koje su umetnute između 19. i 30. člana te u 88. i 96. član. Peta, zadnja ili mlađa redakcija potječe iz 1665., iz vremena Kandijskog rata, kada su se Poljica uspjela osloboditi osmanske vlasti i ponovno doći pod vlast Mlečana. Ta redakcija Poljičkog statuta ne sadržava puno izmjena i dopuna.²⁶³

Vladimir Mošin je mišljenja da Poljički statut ima četiri redakcije. Prva bi redakcija nastala na prijelazu iz jedanaestoga u dvanaesto stoljeće i to tijekom sklapanja ugovora između predstavnika dvanaest hrvatskih plemena i ugarskog kralja Kolomana, sklapanja *Pacte convente*. Kada je Koloman potvrđivao statute dalmatinskih gradova, Mošin smatra da su i Poljica dobila kraljevu potvrdu statuta.²⁶⁴ Druga njegova redakcija potječe iz 1440. te je služila za sporazum s Mlečanima kada su Poljica prelazila pod njihovu vlast. Prema Mošinu, samo prvih devetnaest članaka

²⁶² V. Mošin, 1971., str. 9, 13-16., M. Pera, 1988., str. 409-410.

²⁶³ M. Pera, 1988., str. 409-410.

²⁶⁴ Isto, str. 404.; V. Mošin, 1971., str. 17., A. Laušić, 1991., str. 134.

potječe iz 1440., a sve nakon toga su dopune i izmjene prvotnih odredbi statuta. Kao primjer navodi kako iza članka 19. stoji zapis „*A toi pisasmo na lita Gospodnja 1475 miseca augusta na dni 5*“, što je očito da se ne može odnositi na članke pisane 1440. Dalje navodi kako i odredbe koje su se odnosile na oslobođenje vojvoda od plaćanja danaka, osim od harača, vražde i desetine, nisu mogle nastati prije nego su Poljica bila prisiljena plaćati danak Osmanlijama, odnosno nakon 1463. kada je pala Bosna. Smatra kako je ta odredba, odnosno riječ harač naknadno bila unesena u statut i to u tekst koji se odnosi na 1514. godinu. Također, pojava novog poljičkog društvenog sloja koji se spominje u statutu, to jest u odredbama iz 1475., a kojeg nema u prijašnjim člancima, svjedoči o novom uređenju i organizaciji poljičkog društva. Naravno, riječ je o ugričićima. Primanje novog društvenog sloja u poljički odbor znak je da su didići, koji su staro izvorno plemstvo, ipak popustili pod pritiskom Mlečana i u redove odbora primili predstavnike novog društvenog sloja, ugričiće.²⁶⁵ Treća je redakcija, prema Mošinu, sastavljena 1485. i značajna je po tome što sadrži niz dopuna i izmjena. Jedna od novih odredaba unesena je 20. studenog 1476. u član 47., a odnosi se na davanje prihoda gospodaru na založenu zemlju, 28. srpnja 1485. unesena je odredba o beneficijama i dužnostima pisara te o njihovom oslobođenju plaćanja danaka osim harača u članu 48. i odredba u članu 55a o kažnjavanju spaljivanjem na lomači svakoga tko je nevjeran Mlečanima. Među nove odredbe spadaju i one kneza Dujma Papalića koje se odnose na sudstvo i neke promjene odredaba u prijašnjem statutu za koje su smatrali da su bile blage. Sve te nove odredbe su sastavljene u novom statutu 1485. i odobrene od Mlečana vjerojatno zbog dva razloga. Prvi bi bio ograničavanje poljičke samostalnosti, a drugi razlog je povlačenje statuta u vezi s ugušivanjem urote 1483. godine. U ovakvom obliku tekst statuta je bio prepisan oko 1514., za vrijeme pregovora između Osmanlija i Poljičana kako bi Poljičani prešli pod njihovu vlast. Važnost ove redakcije statuta je u tome što se njezin najstariji sačuvani prijepis čuva u HAZU, a upravo prema njemu nastajali su svi mlađi prijepisi. Mošin misli kako su Osmanlije original ponijeli sa sobom i da postoji mogućnost da se čuva u istambulskim arhivima.²⁶⁶

Mlađa ili četvrta redakcija Poljičkog statuta, kao i za Miroslava Peru, tako i za Vladimira Mošina nastala je 1665., nakon oslobođenja od Osmanlija i povratka pod

²⁶⁵ V. Mošin, 1971., str. 14.

²⁶⁶ Isto, str. 15., A. Laušić, 1991., str. 131-132.

vlast Mlečana. Vidljivo je kako nema nekih većih promjena ili novosti u statutu, što je odraz života pod osmanskom vlašću. No, bez obzira na to, Mošin navodi neke odredbe iz tog razdoblja, a to su sporazum o ukidanju otmice iz 1605., zatim prihvaćanje splitske mjere za kvartu žita 1623., dogovaranje oko nagrade za one koji bi uhitili lopova 1637. i prijetnje poljičkog zbora oduzimanjem kuće i plemenšćine onima koji bi pomagali prodaju roblja.²⁶⁷

Proučavanjem Poljičkog statuta bavio se i Stipe Kaštelan, koji je mišljenja da je statut nastao u trinaestom stoljeću. Za potkrepljivanje te tvrdnje iznosi kako se u 3. čl. najstarije redakcije statuta navode tri plemena od kojih su se birali suci u poljičkom Stolu, a ne navode se predstavnici ugričića.²⁶⁸ Kaštelan je mišljenja da je to dovoljno dobar dokaz kako je Poljički statut nastao prije sredine četrnaestoga stoljeća.²⁶⁹ Dalje navodi i ispravu od 23. travnja 1789., kada je tijekom izbora novog velikog kneza došlo do razbijanja škrinjice u kojoj su se nalazili neki dokumenti, a među njima i četiri redakcije Poljičkog statuta koje su, nažalost, tijekom tog događaja izgubljene. Jedna je od tih redakcija, i to ona prva, bila napisana na pergameni i poslije je poslužila za prijepis 1400. godine. Kaštelan dalje navodi niz isprava²⁷⁰, datuma, godina i događaja kojima pokušava što vjernije potkrijepiti svoje mišljenje i stajalište kako je Poljički statut nastao prije dolaska nove vlastele, ugričića.²⁷¹

²⁶⁷ V. Mošin, 1971., str. 15.

²⁶⁸ Pored kneza moraju biti tri zaprisegnuta suca iz triju plemena: jedan od Tišemira, drugi od Limića, a treći od Kremeničana. Njihova dužnost prestaje i smjenjuju se kada i knez. M. Pera, 1988., str. 415.

²⁶⁹ S. Kaštelan, 1940., str. 39.

²⁷⁰ Najstarija isprava za Kaštela, u kojoj se spominje Poljički statut, potječe iz listopada 1251. godine. U njoj se spominje Braten Berinić iz Dubrave, koji je otišao tadašnjem knezu Mihovilu nakon što je kupio zaselak Mirce da mu ovjeri kupoprodajni ugovor prema poljičkom zakoniku, što je knez i napravio. Isto, str. 41.

²⁷¹ Isto, str. 38-44.

8. ZAKLJUČAK

U ovom diplomskom radu dan je pregled Poljica od najstarijih vremena pa sve do kraja petnaestoga stoljeća. Što se tiče vremena nastanka Poljica i njihova izdvajanja u zasebnu upravno-teritorijalnu jedinicu, u hrvatskoj su historiografiji zastupljena različita mišljenja, koja se kreću u širokom rasponu između desetog i četrnaestoga stoljeća. Najraširenije je mišljenje da su za vrijeme hrvatskih narodnih vladara Poljica bila dio Primorske županije te da su se negdje u 13. stoljeću osamostalila kao zasebno autonomno područje s vlastitom upravom. Osim starosjedilačkog plemstva didića, područjem Poljica upravljali su i ugričići od sredine četrnaestoga stoljeća.

Poljičko društvo je zanimljivo i posebno po tome što su Poljica kroz stoljeća mijenjala gospodara, ali je zajednica uvijek ostala povezana. Iako je postojalo više staleža u Poljicima, ta razlika nije bila toliko vidljiva jer se poljičko društvo temeljilo prvenstveno na uzajamnoj pomoći i međusobnoj solidarnosti u interesu cijele zajednice. Mogu samo dodati da je i danas u nekim malo zabačenijim selima Poljica i dalje prisutno to međusobno pomaganje u interesu cijele zajednice. Svakako je u povijesti Poljica veliku i bitnu ulogu imao i Poljički statut, koji je svjedok društvenog uređenja Poljica. On je najvažniji izvor za poljičku povijest jer su u njemu zapisana društveno-gospodarska, jezična i kulturna svjedočanstva poljičke zajednice. Svakako je jedan od najvažnijih spomenika starohrvatskog prava.

Upravo zbog svog specifičnog upravnog i pravnog položaja Poljica su oduvijek bila zanimljiva ne samo povjesničarima već i drugim stručnjacima. Najzanimljivije i najznačajnije za Poljica i njihovu povijest je to što su unatoč svim povijesnim zbivanjima u neposrednoj blizini uspjela očuvati stoljećima svoju samoupravu međusobnom slogom i jedinstvom. Upravo to ovaj kraj čini drukčijim O snažnoj samosvijesti koja se sačuvala do danas svjedoči i još uvijek živa narodna predaja o nastanku Poljica, kojoj vjeruju mnogi Poljičani i s ponosom prepričavaju mlađim naraštajima da su potekli od trojice kraljevih sinova. Ta mala Poljička Republika, kako je nazivaju Poljičani, uspjela je zadržati svoju posebnost dugi niz stoljeća sve do pojave Napoleona pa ne čudi da i današnji Poljičani imaju snažan osjećaj zavičajnoga identiteta zasnovan na bogatoj i osebujnoj povijesti.

9. BIBLIOGRAFIJA

Izvori

Klaić, Nada, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972.

Kukuljević Sakcinski, Ivan, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske s Dalmacijom i Slavonijom*, sv. 1, Zagreb, 1874.

Mišerda, Marko, *Spomenici Gornjih Poljica: pisani spomenici na području Gornjih Poljica do propasti Poljica godine 1807. (prijepisi, regesti)*, Priko, 2003.

Novak, Viktor – Skok, Petar, *Ivra sancti Petri de Gomai. Supetarski kartular*, Zagreb, 1952.

Pera, Miroslav, *Poljički statut*, Split, 1988.

Rački, Franjo, „Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia“, *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, sv. 7, Zagreb, 1877.

Smičiklas, Tadija, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 2-18, Zagreb, 1904.-1990.

Stipišić, Jakov – Šamšalović, Miljen, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae. Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 1, Zagreb, 1967.

Toma Arhiđakon, *Historia Salonitana. Povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol, studija Radoslav Katičić, Split, 2003.

Literatura

Armanda, Ivan, „Splitski nadbiskup Arnir u povijesnim vrelima i literaturi“, *Kulturna baština*, br. 38., Split, 2012., str. 7-27.

Barada, Miho, „Dinastičko pitanje u Hrvatskoj u XI. stoljeću“, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. L, Split, 1932., str. 157-199.

Barada, Miho, „Postanak hrvatskog plemstva“, *Časopis za hrvatsku poviest*, br. 3., Zagreb, 1943., str. 193-218.

Barada, Miho, *Starohrvatska seoska zajednica*, Zagreb, 1957.

Barada, Miho, *Hrvatski vlasteoski feudalizam*, Zagreb, 1952.

Barada, Miho, „Dvije naše vladarske isprave“, *Croatia Sacra*, br. 13-14, Zagreb, 1937., str. 1-96.

Botica, Ivan, *Krbavski knezovi u srednjem vijeku*, doktorska disertacija, Zagreb, 2011.

Bulić, Frano - Skok, Petar, „Natpis Petra Crnoga“, *Glasnik Zemaljskoga muzeja Bosne i Hercegovine*, XXX., br. 1-4, Sarajevo, 1918. str. 1-10.

Bratulić, Josip – Damjanović, Stjepan, *Hrvatska pisana kultura: izbor djela pisanih latinicom, glagoljicom i ćirilicom od VIII. do XXI. stoljeća, sv. 1, VIII.-XVII. stoljeće*, Zagreb, 2005.

Budak, Neven – Raukar, Tomislav, *Hrvatska povijest srednjeg vijeka*, Zagreb, 2006.

Carrara, Frano, *Archivio capitolare di Spalato*, Split, 1844., str. 51-69.

Cvitanić, Antun, „Uloga pristava prema Poljičkom statutu“, *Poljički zbornik III.*, Split, 1978., str. 103-116.

Cvitanić, Antun, „Neka razmišljanja o starosti odredaba Poljičkog statuta“, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002., str. 335-345.

Cvitanić, Antun, „O važnosti proučavanja specifičnosti poljičkog statutarnog uređenja“, *Iz dalmatinske pravne povijesti*, Split, 2002., str. 313-334.

Čulinović, Ferdo, „Državnopravni položaj slobodnih općina Poljica“, *Poljički zbornik II*, Zagreb, 1971., str. 43-60.

Danilo, Ivan, „Ustanova Kneževine Poljičke“, *Pravdonoša*, Zadar, 1851., br. 28, 30, 32, 34, 36, 37.; isti, 1852., br. 2, 5, 6, 7, 8, 15, 16, 17.

Duplančić, Arsen, „Kartografski prilozi poznavanju granica između Splita i Poljica“, *Ivan Paštrić (1636.-1708.). Život, djelo, suvremenici*, Split, 1988., str. 153-164.

Erber, Tullio, *Poljička knežija*, Priko, 2010.

Erber, Tullio, „La contea di Poglizza“, *Annuario dalmatico*, sv. 2, Zadar, 1885., str. 213-267.; sv. 3, Zadar, 1886., str. 1-60.

Farlati, Daniele, *Illyricum sacrum*, sv.1-3., Venetiis, 1751-1765.

Ferri, Rafo, „Prilog ispitivanju porijekla osnivača Poljičke republike“, *Poljički zbornik II*, Zagreb, 1971., str. 35-41.

Franceschi, Pietro, „La Poglizza“, *La Dalmazia*, Zadar, 1846., god. 2, br. 6, str. 43-44., br.12, str. 93-94., br. 19, str. 149-151., br. 22, str. 172-174., br. 46, str. 471-474., br. 50, str. 501-503.; isti, Zadar, 1847., god. 3, br. 3, str. 17-19., br. 9, str. 68-69., br. 15, str. 113-114., br. 22, str. 169-170.

Gunjača, Stjepan, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. 1, Zagreb, 1973.

Gunjača, Stjepan, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. 3, Zagreb, 1975.

Heres, Tomislav, „Poljički knez Žarko Dražoević u povijesti i književnosti“, *Poljica, list Poljičkog dekanata*, broj 9, Gata, 1984., str. 25-43.

Ivanišević, Frano, „Poljica. Narodni život i običaji“, *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 9., sv. 2, Zagreb, 1904.

Junković, Zvonimir, „Jezik Poljičkoga statuta“, *Poljički zbornik I*, Zagreb, 1968., str. 117-132.

Junković, Zvonimir, „Bilješke uz tekst i prijevod Poljičkog statuta“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 105-117.

Jurković, Ivan, „Socijalni status i prisilni raseljenici podrijetlom iz hrvatskih plemićkih obitelji u zemljama njihovih doseoba za trajanja osmanske ugroze“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 23., Zagreb, 2005., str. 63-85.

Jurković, Ivan, „Ugrinovići od Roga – Raseljena obitelj plemenitog roda Šubića Bribirskih za trajanja osmanske ugroze“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 26., Zagreb, 2009., str. 71-85.

Karaman, Ljubo, „O značenju „error“-a u natpisu Petra Crnog“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. I, No. 1-2, Split, 1927., str. 84-86.

Karaman, Ljubo, „Još o kralju Slavcu“, *Zgodovinski časopis*, VI-VII., Ljubljana, 1953., str. 259-269.

Karbić, Damir, „Hrvatski plemićki rod i običajno pravo“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 16., Zagreb, 1998., str. 73-117.

Karbić, Damir, „Šubići Bribirski do gubitka nasljedne banske časti (1322.)“, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Vol. 22., Zagreb, 2005., str. 1-26.

Karbić, Damir, „Odnosi gradskoga plemstva i bribirskih knezova Šubića: Prilog poznavanju međusobnih odnosa hrvatskih velikaša i srednjovjekovnih dalmatinskih komuna“, *Povijesni prilozi*, Vol. 35., No. 35., Zagreb, 2008., str. 40-60.

Karbić, Damir, „Plemstvo – definicija, vrste, uloga“, *Povijesni prilozi*, Vol. 31., No. 31., Zagreb, 2006., str. 11-21.

Karbić, Marija, „Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća“, *Scrinia Slavonica*, Vol. 5., No. 1., Slavonski Brod, 2005., str. 48-61.

Kaštelan, Stipe, *Povijesni ulomci iz bivše slobodne općine – Republika Poljica*, Split, 1940.

Katić, Lovre, „Granice između Klisa i Splita kroz vjekove“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 6., Zagreb, 1958., str. 187-210.

Katić, Lovre, „Reambulacija dobara splitskog nadbiskupa 1397. godine“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 5., Zagreb, 1956., str. 135-177.

Katić, Lovre, „Jura sancti Petri de Gomai, Supetarski kartular“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 4., Split, 1955., str. 183-193.

Katić, Lovre, „Naseljenje starohrvatske Podmorske župe“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. III., No. 7., Split, 1960., str. 159-184.

Klaić, Nada, „Problem Slavca i neretljanske Krajine“, *Zgodovinski časopis*, XIV., Ljubljana, 1960., str. 96-136.

Klaić, Nada, „Diplomatička analiza isprava iz doba narodne dinastije II. dio (Supetarski kartular)“, *Historijski zbornik*, god. XIX-XX, Zagreb, 1966.-1967. str. 225-263.

Klaić, Nada, „Postanak plemstva „dvanaestoro plemena kraljevine Hrvatske“, *Historijski zbornik XI-XII*, Zagreb, 1958.-1959., str. 121-163.

Klaić, Nada, *Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku*, Zagreb, 1971.

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata od najstarijih vremena do svršetka XIX. stoljeća*, sv. 1, Zagreb, 1974.

Klaić, Vjekoslav, *Povijest Hrvata III*, Zagreb, 1972.

Klaić, Vjekoslav, „Hrvatska plemena od XII. do XVI. stoljeća“, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, knjiga 130., Zagreb, 1897., str. 1-85.

Klarić, Mirko, „O poljičkoj samoupravi“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, Vol. 43., No. 2., Split, 2006., str. 145-164.

Kuvačić, Mate, „Split i Poljica – odnosi kroz povijest“, *Kulturna baština*, Vol., No. 37, Split, 2011., str. 7-32.

Kuvačić-Ižepa, Mate, *Putovanje kroz povijest i krajolik*, Split, 2002.

Ladić, Zoran, „O nekim hagiografskim motivima u Životopisu splitskog biskupa sv. Arnira“, *Croatica Christiana periodica*, Vol. 21., No. 40., Zagreb, 1997., str. 13-17.

Laušić, Ante, „Prilog proučavanju staleških razlika i društveno-gospodarskih odnosa u srednjovjekovnim Poljicima“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 15., No. 1., Zagreb, 1982., str. 5-32.

Laušić, Ante, *Postanak i razvitak poljičke kneževine (do kraja XV. stoljeća)*, Split, 1991.

Laušić, Ante, „Pripadnost i uloga srednjovjekovnih Poljica u vrijeme hrvatskih narodnih vladara“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 22., No.1., Zagreb, 1989., str. 23-48.

Majnarić, Ivan, „Kasnosrednjovjekovna obiteljska struktura hrvatskoga plemstva“, *Povijesni prilozi*, Vol. 48., No. 48., Zagreb, 2015., str. 7-30.

Marčinko, Mate, „Prinosi povijesti slobodne občine Kneževine Poljica“, *Poljica, list Poljičkog dekanata*, broj 26., Dugi Rat, 2001., str. 9-46.

Marković, Miroslav, „Epitaf Petra Crnog“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 3., Split, 1954., str. 31-51.

Marušić, Juraj Božidar, „Neki primjeri i značajke samoupravljanja u ekonomsko-društveno životu poljičkih sela (i katuna)“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 93-115.

Marušić, Juraj Božidar, „Sumpetarski kartular (transkripcija i prijevod, i ubikacija lokaliteta)“, *Poljica*, god. XVI, br. 16, Gata 1991., str. 7-67.

Marušić, Juraj Božidar, „Prilog istraživanja procesa i stupnja ekonomsko-društvenog raslojavanja i klasnih odnosa u staroj poljičkoj župi-općini“, *Poljički zbornik III.*, Split, 1978., str. 53-59.

Marušić, Juraj Božidar, *Sumpetarski kartular i Poljička seljačka republika*, Split, 1992.

Mimica, Bože, *Omiška krajina, Poljica, Makarsko primorje*, Rijeka, 2003.

Mošin, Vladimir, „Najstariji rukopis Poljičkog statuta i problem redakcija statuta“, *Poljički zbornik II.*, Zagreb, 1971., str. 9-22.

Nazor, Ante, „Statutom protiv nasilja – pragmatičnost ili savjest: primjer srednjovjekovne hrvatske općine Poljica“, *Acta Histriae*, broj 10, Koper, 2002., str. 49-61.

Nazor, Ante, *Splitsko-poljički odnosi u XIV. i XV. stoljeću*, Split, 2015.

Nazor, Ante, „O pismu ugarsko-hrvatske kraljice Elizabete (Zadar, 3. studenoga 1383.)“, *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, Vol. 98., No. 1., Zagreb, 2005., str. 243-249.

Nekić, Antun, „Problemi "linearnosti" i "normativnosti" u istraživanju srednjovjekovnih plemićkih srodničkih zajednica“, *Zbornik radova s prve medievističke znanstvene radionice u Rijeci*, Rijeka, 2014., str. 73-98.

Novak, Grga, *Povijest Splita I*, Split, 2005.

Novaković, Ante, „Svjedočanstva najstarije prošlosti“, *Omiš i Poljica*, Zagreb, 2006., str. 29-45.

Ostojčić, Ivan, „Benediktinci u Poljicima“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 153-163.

Ostojčić, Ivan, „Kada je osnovan samostan sv. Petra u Selu“, *Starohrvatska prosvjeta*, Vol. 3., No. 7., Zagreb, 1960., str. 143-157.

Ostojčić, Ivan, „Dei servi u kartularu Sv. Petra u Selu“, *Historijski zbornik*, god. XVII., Zagreb, 1964., str. 431-436.

Ostojčić, Ivan, „Petrus ego Zerni qui et Gumay filius“, *Historijski zbornik*, god. XXIII-XXIV, Zagreb, 1970.-1971., str. 451-456.

Pavić, Alfons, *Prinosi povijesti Poljica* (pretisak), Priko, 2003.

Pavich, Alfons, „Prinosi povijesti Poljica“, *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH*, Sarajevo, 1903., str. 59-100., 241-271., 405-482.

Pavlinović, Mihovil, „Poljica i Poljičani“, *Pučki spisi*, Zadar, 1876., str. 56-89.

Pivčević, Ivan, *O postanku Poljica*, Preštampano iz Programa spljetske gimnazije za škol. god. 1906-1907., Spljet, 1907., str. 3-29.

Pivčević, Ivan, *Sabrani radovi o Poljicima*, Priko, 2008.

Pivčević, Ivan, *Povijest Poljica*, Split, 1996.

Pivčević, Ivan, „Povijest Poljica“, *Dodatak Vjesnika za arheologiju i historiju dalmatinsku*, Split, 1921., str. 3-121.

Pivčević, Ivan, „Prilozi za crkvenu povijest Poljica“, *List biskupije splitsko-makarske ujedno službeno glasilo hvarske biskupije*, Split, 1931., br. 1, str. 5-7., br. 2, str. 21-23., br. 3, str. 32-33., br. 4, str. 42-43., br. 5, str. 52-54., br. 6, str. 67-70., br. 7, str. 77-79., br. 8, str. 93-96., br. 9, str. 101-105., br. 10, str. 120-122, br. 11, str. 140-141.

„Poljica“, *Hrvatska enciklopedija*, sv. VIII, Zagreb, 2006.

Radić, Željko, „Pisani spomenici omiško-poljičkog kraja“, *Omiš i Poljica*, Zagreb, 2006., str. 199-211.

Roglić, Josip, „Geografski aspekt Poljica“, *Poljički zbornik III.*, Split, 1978., str. 15-26.

Rubić, Ivo, „Poljica (geografska studija)“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 7-31.

Šenoa, August, „Mile Gojslavica“, *Vienac*, god. 9, br. 12, Zagreb, 1877., str. 181-182.

Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1925.

Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb, 1990.

Šišić, Ferdo, *Pregled povijesti hrvatskog naroda od najstarijih dana do godine 1873.*, Zagreb, 1916.

Švob, Držislav, „Pripis Supetarskog kartulara o izboru starohrvatskog kralja i popis onodobnih banova“, *Historijski zbornik*, god. IX, Zagreb, 1956., str. 101-117.

Tomelić Ćurlin, Marijana, „O fonološkim obilježjima jezika Poljičkoga statuta i današnjeg govora Srijana“, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu*, 5., Split, 2012., str. 195-209.

- Tomić, Radoslav, *Poljica. Prostor i spomenici (magistarski rad)*, Zagreb, 1988.
- Tomić, Radoslav, „Poljica i omiška okolica“, *Omiš i Poljica*, Zagreb, 2006., str. 111-141.
- Vulić, Miroslav, „Herceg Stipan“, *Poljica, list Poljičkog dekanata*, broj 9., Gata, 1984., str. 44-50.
- Zelić-Bučan, Benedikta, „Politička pripadnost Poljica u ranom srednjem vijeku prema Supetarskom kartularu“, *Poljica, list Poljičkog dekanata*, broj 8., Gata, 1983., str. 45-54.
- Zelić-Bučan, Benedikta, „Povijesni osvrt na Kartular sv. Petra u Selu“, *Crkva u svijetu*, Vol. 20, No. 1, Split, 1985., str. 83-91.
- Zelić-Bučan, Benedikta, „Bosančica – poljičko narodno pismo“, *Poljički zbornik I.*, Zagreb, 1968., str. 143-152.

Mrežne stranice

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30686>, pristupljeno 23. 3. 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=50893>, pristupljeno 30. 3. 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=46269>, pristupljeno 25. 4. 2018.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49321>, pristupljeno 20. 7. 2018.

10. SAŽETAK

Poljica su područje koje se nalazi istočno od Splita, između rijeka Cetine i Žrnovnice, a od 13. stoljeća uživa u vlastitoj autonomiji i naziva se Poljičkom Republikom. Ime su dobili po malim poljima koja se nalaze ispod planine Mosor. Kroz svoju dugu povijest priznavali su vlast različitih vladara od hrvatskih, hrvatsko-ugarskih, mletačkih, turskih i drugih. Tim područjem vlast su kratkotrajno obnašali i knezovi Kačići, Šubići i Frankopani. Za rasvjetljivanje povijesti Poljica važna su dva povijesna izvora Sumpetarski kartular i Poljički statut. Sumpetarski kartular važan je zbog toga što sadrži niz isprava iz vremena kralja Zvonimira i svjedoči o gospodarskim odnosima na prijelazu iz ranog u razvijeni hrvatski srednji vijek. Poljički statut donosi niz podataka i informacija o društveno unutarnjem uređenju poljičke zajednice u srednjem vijeku. Značajan je i po tome što sadrži niz zakona koji su se trebali poštivati, a i upoznava nas s poljičkim srednjovjekovnim društvom koje se sastojalo o didića, ugričića ili vlastela, Vlaha, pučana ili slobodnih seljaka i kmetova.

Ključne riječi: Poljica, Poljički statut, Sumpetarski kartular, didići, ugričići, slobodni seljaci, kmetovi, Vlasi, Šubići, Kačići, poljička zajednica, poljičko srednjovjekovno društvo

11. SUMMARY

Poljica is an area east of Split, between the Cetina and Žrnovnica rivers, and from the 13th century it enjoys its own autonomy and is called the Republic of Poljica or duchy (Croatian: Poljička republika). The name was given by the small fields beneath the Mosor mountain. Through their long history they recognized the power of various rulers Croatian, Croat-Hungarian, Venetian, Turkish and others. The area was dominated by the princes Kačići, Šubići and Frankopani. Poljica's history is elucidated by two historical sources, Sumpetar cartulary and Poljica statute. Sumpetar cartulary is important because it contains a number of documents from the time of king Zvonimir and testifies of economic relations at the turn of the early to developed Croatian Middle Ages. The Poljica statute provides a series of data and information about social inorganization of the community of Poljica in the Middle Ages. It is also significant that it contains a series of laws that should be respected, and it introduces us to a medieval society of Poljica consisting of “didići”, “ugričići” or “vlastela”, “Vlasi”, commoners and free peasants and serfs.

Keywords: Poljica, Poljica statute, Sumpetar cartulary, didići, ugričići, free peasants, serfs, Vlasi, Šubići, Kačići, community of Poljica, medieval society of Poljica